

K. JÓZEF DĘBIŃSKI

KOŚCIÓŁ KATOLICKI NA BIAŁORUSI NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU

Chrześcijaństwo na Białoruś dotarło ok. 990 r. z Grecji. W 992 r. utworzono biskupstwo w Połocku, stolicy księstwa, w którego granicach leżały miasta: Mińsk, Witebsk, Brasław, Druck i inne. Na początku XI w. powstało kolejne biskupstwo w Turowie. W XIII stuleciu, za panowania księcia Olgierda, z księstw: połockiego, turowsko-pińskiego i smoleńskiego utworzono Wielkie Księstwo Litewskie. Od połowy XI w. wiodącym wyznaniem było prawosławie, które na przełomie XII/XIII w. uznano za religię państwową.

Intensyfikacja katolicyzmu na Białorusi nastąpiła po zawarciu unii w Krewie w 1385 r. Kościół katolicki rozwijał się aktywnie, zwłaszcza po przybyciu na te tereny jezuitów, dominikanów, franciszkanów, benedyktynów i bernardynów. Od 1569 r. tereny białoruskie znalazły się w granicach Rzeczypospolitej. Sejm w Lublinie (1 VII 1569 r.) uchwalił akt realnej unii polsko-litewskiej, na mocy której wspólna miała być polityka zagraniczna i monetarna, natomiast odrębne: administracja, wojsko i sądownictwo¹. Papież Klemens VIII na mocy buli *Magnus Dominus et laudabilis nimis* z 23 XII 1595 r. przyjął do wspólnoty Kościoła katolickiego część wyznawców prawosławia. Uroczyste ogłoszenie zawartej unii Kościoła prawosławnego z łacińskim nastąpiło w październiku 1596 r. w Brześciu Litewskim. W ten sposób powstał Kościół unicki (greckokatolicki), uznający zwierzchność administracyjną papieża, ale jednocześnie zachowujący prawosławną liturgię, nomenklaturę, kalendarz juliański i obyczaje prawosławne. Wyznanie to z czasem stało się „religią narodową” Białorusinów, przyczyniając się do rozwoju kultury

¹ S. B. Lenard, I. Wywiał, *Historia Polski w datach*, Warszawa 2000, s. 166. Po zawarciu unii język i prawo staroruskie, obowiązujące w XVI w., zaczęły być wypierane przez łacinę i język polski. Stan rycerski wchłonął bojarów litewskich i ruskich, tworząc szlachtę z różnym rodowodem etnicznym, ale dość jednolitą kulturowo. Oprócz wyznawców prawosławia, katolików wyznania łacińskiego (drugiego pod względem liczebności) i wyznawców Kościoła greckokatolickiego tereny te zamieszkiwali także od XVI w. protestanci. Na ziemiach tych żyli także muzułmanie i Żydzi. Ciekawostkę stanowi fakt, że pierwszy tekst w języku białoruskim został napisany fonetycznie literami arabskimi przez duchownego muzułmańskiego.

białoruskiej i języka białoruskiego poprzez wprowadzenie do liturgii modlitw i psalmów w tym języku. Jednym ze znaczących przejawów dynamicznego rozwoju wyznania grekokatolickiego było utworzenie arcybiskupstwa unickiego w Połocku oraz działalność zakonu bazylianów².

Unia spowodowała rozbitcie wyznawców prawosławia na unitów i dyzunitów, co zaowocowało długotrwałymi sporami i walkami między obu stronami, czego przykładem jest chociażby zamordowanie 12 XI 1623 r. w Witebsku arcybiskupa połockiego Jozafata Kuncewicza³.

Po I rozbiorze Polski w granicach cesarstwa rosyjskiego znalazło się ok. miliona katolików (łacinników i unitów). Katarzyna II w 1774 r. bez zgody Stolicy Apostolskiej ustanowiła biskupstwo białoruskie, a na ordynariusza powołała bp. Stanisława Bohusza Sistrzeńcewicza (1774–1826), zwolennika autonomii Kościoła w Rosji. Z kolei papież Pius VI w 1783r. podniósł biskupstwo białoruskie do rangi arcybiskupstwa. Siedzibą arcybiskupstwa został Mohylew, a później Sankt Petersburg; metropolici mohylewscy od 1799 r. mieli przywilej purpury i nosili szczytny tytuł " arcybiskup mohylewski i metropolita Imperium Rosyjskiego". Archidiecezja mohylewska pod względem terytorialnym była największą metropolią na świecie. Ziemie białoruskie przydzielono do 4 diecezji katolickich: mohylewskiej, mińskiej, wileńskiej i kowieńskiej. Równocześnie nową organizację terytorialną otrzymał Kościół unicki. Arcybiskupstwu unickiemu w Połocku podporządkowane zostały diecezje: brzeska, litewska i łucka⁴.

Katolicy, którzy znaleźli się po upadku państwa polskiego w granicach imperium rosyjskiego, od samego początku musieli stawiać czoło samowoli władców Rosji, którzy nierzadko ingerowali w wewnętrzne sprawy Kościoła katolickiego. Kolejne rządy carskie usiłowały na siłę wprowadzać prawosławie; przypominało to wojnę religijną, gdyż pod sztandarem prawosławia przeprowadzano rusyfikację. Katolikom obrządku łacińskiego zabraniano otwierania nowych parafii, a wyższe duchowieństwo mogło kontaktować się ze Stolicą Apostolską tylko za pośrednictwem rządu carskiego. W tym czasie nastąpiła też sekularyzacja majątków kościelnych; zniszczenie niezależności ekonomicznej duchowieństwa uzależniało kler od zaborczej władzy państwowej. Wszelkie nominacje na stanowiska kościelne poprzedzone musiały być zgodą władz cywilnych⁵.

² J. Umiński, *Historia kościoła*, t. 2, Opole 1960, s. 182–189; J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbak, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 95–96. Kazanie o jedności i korzyściach dokonanego połączenia wygłosił ks. Piotr Skarga. W samym akcie unii nie wzięło udziału dwóch biskupów ruskich: bp. lwowski Bałaban i bp. przemyski M. Kopystyński, którzy urządzili niezależny sobór antyunijny. Znaczna część społeczeństwa i kleru ruskiego oraz dwie diecezje: lwowska i przemyska pozostały nadal przy dyzunii.

³ P. Siołkowski, *Małżeństwo i rodzina w rozumieniu młodzieży katechizowanej na Białorusi*, Warszawa 2004, s. 44–45, mps.

⁴ J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbak, *Zarys dziejów...*, s. 186.

⁵ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. VII, Lublin 2001, s. 99–111

W 1827 r. rząd carski zakazał przechodzenia unitów na katolicyzm. Car **Mikołaj I** zlikwidował w 1839 r. unię na Białorusi (później w Królestwie Polskim), a wszystkie kościoły unickie przekazał Cerkwi prawosławnej.⁶ Ostatecznie władze rosyjskie osiągnęły cel, jakim było osłabienie katolicyzmu, a wzmocnienie prawosławia na Białorusi.⁷ Można powiedzieć, że Kościół greckokatolicki na Białorusi do początku XX w. formalnie właściwie nie istniał⁸.

Zniszczenie Cerkwi unickiej doprowadziło w konsekwencji do zaprzestania używania języka białoruskiego w głoszeniu kazań. Około miliona grekokatolików pozbawionych duchowego oparcia postanowiło przejść na katolicyzm obrządku łańcińskiego⁹.

Po stłumieniu powstania styczniowego (1863–1864) nastąpiła całkowita rusyfikacja terenów białoruskich i przymusowe wprowadzanie wyznania prawosławnego. W ramach represji popowstaniowych w niektórych miejscowościach katolikom zabrano kościoły i przeznaczono je na cerkwie. W drodze represji car Aleksander II zlikwidował w 1866 r. diecezję kamieniecką, której terytorium przyłączono do diecezji łucko-żytomierskiej, a w 1869 r. także diecezję mińską, której teren z kolei włączył do diecezji wileńskiej. Jednak na mocy umowy z 1880 r. między Rosją, a Stolicą Apostolską diecezja mińska otrzymała status administratury apostolskiej; jej działalność została przywrócona w 1917 r.¹⁰, a w 1918 r. ordynariuszem został bp Zygmunt Łoziński¹¹.

Księża katolicycy w okresie zaborów byli inwigilowani, utrudniano im też wzajemne kontakty, pozbawieni byli, podobnie jak włóczędzy, stałych dowodów osobistych. Za drobne przekroczenia zarządzeń państwowych byli karani grzywną czy zsyłką do klasztoru, w głąb Rosji lub na Syberię¹².

⁶ T. Śliwa, *Kościół grekokatolicki w Królestwie Polskim (1815–1875)*, [w:] B. Kumor, Z. Obertyński, *Historia Kościoła w Polsce*, t. II 1764–1945, cz. I 1764–1918, Poznań–Warszawa 1979, s. 501–503.

⁷ Z. Szybieka, *Historia Białorusi 1795–2000*, Lublin 2002, s. 70, 76.

⁸ J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Z dziejów...*, dz. cyt., s. 235. Grekokatolicy przetrwali jedynie w Galicji, gdzie byli zorganizowani w metropolię halicka, złożoną z archidiecezji lwowskiej oraz dwóch diecezji: przemyskiej i stanisławowskiej. Ocenia się, że ogółem odebrano katolikom w carskiej Rosji ok 2500 kościołów, skonfiskowano wiele dóbr kościelnych, szczególnie klasztornych. Dla przykładu w samych tylko diecezjach: łuckiej i żytomierskiej w latach 1860–1905 zlikwidowano 39 parafii rzymskokatolickich

⁹ Z. Szybieka, *Historia Białorusi...*, dz. cyt., s. 73–77.

¹⁰ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. VIII, Lublin 2001, s. 209. Kościół katolicki w cesarstwie rosyjskim przed wybuchem I wojny światowej posiadał: jedną archidiecezję mohylewską z siedzibą metropolity w Petersburgu, cztery diecezje: łucko-żytomierską, tyraspolską, wileńską i żmudzką oraz dwie administratury apostolskie: kamieniecką i mińską. Ogółem było wtedy 1158 parafii, ponad 5 mln. wiernych, 2 194 księży oraz ponad 1 300 kościołów i kaplic.

¹¹ S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992, s. 23. Urodzony 3 VI 1870 r. w Boracinie k. Nowogródka, wyswięcony na kapłana 23 VI 1895 r. w Petersburgu, mianowany biskupem mińskim 12 XI 1917 r., po reorganizacji struktur terytorialnych Kościoła w Polsce 28 X 1925 r. został ustanowiony pierwszym biskupem diecezji pińskiej. Zmarł 26 III 1932 r. w Pińsku. Do jego sarkofagu przybywają pielgrzymki. Ostatnio, tj. 26 VIII 2006 r. przybyła 46 osobowa pielgrzymka z Mińska.

¹² R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki w ZSRR 1917–1939*, Lublin 1997, s. 37.

Dekret tolerancyjny cara Mikołaja II z 17 IV 1905 r. przywrócił katolikom wiele skonfiskowanych i zamkniętych przez rząd carski świątyń i kaplic¹³. Powstały nowe kościoły, a nawet nowe diecezje. Rząd Tymczasowy dekretem z 7 II 1917 r. nadał Kościołowi katolickiemu w Rosji takie same prawa, jakie dotąd posiadała tylko Cerkiew prawosławna. Zniesiono wszelkie ograniczenia w działalności duszpasterskiej i misyjnej Kościoła¹⁴. W tym krótkim, bo zaledwie 12-letnim okresie względnej wolności, od edyktu tolerancyjnego do bolszewickiego zamachu w październiku 1917 r., Kościół rzymskokatolicki umocnił się organizacyjnie i liczebnie¹⁵.

Okres ciężkich prześladowań dla Kościoła katolickiego na Białorusi rozpoczął się wkrótce po przewrocie bolszewickim w 1917 r. Zamierzeniem komunistycznych władz była całkowita likwidacja Kościoła¹⁶. Cechą polityki wyznaniowej komunistów tamtego okresu była nienawiść i atak na religię. Za główne przeszkody na drodze do nowego ustroju, przedstawionego „jako ideał sprawiedliwości, równości i braterstwa”, uznano zgodnie z tezami manifestu komunistycznego: własność prywatną i wierzenia religijne¹⁷. Dlatego nowe państwo komunistyczne od początku swojego istnienia usiłowało zniszczyć wszelkie przejawy życia religijnego¹⁸.

Walka z religią na terenach Białorusi zaskakuje nie tylko zasięgiem, ale i różnorodnością środków, stopniem agresji i prymitywizmem stosowanych metod. Terror antyreligijny rozpoczął się już w początkach 1918 r. Pierwszym aktem prawnym dotyczącym religii był dekret Komisarzy Ludowych z 23 I 1918 r. *O rozdzieleniu Cerkwi od państwa i szkół*¹⁹. Na mocy tego dekretu majątek kościelny stał się własnością państwa. Państwo przejęło też całą własność Kościoła katolickiego, m. in. budynki sakralne, szkoły, seminaria i instytucje charytatywne, a nawet naczynia i szaty liturgiczne. Duchowieństwo pozbawione zostało praw obywatelskich. Z kolei dekret z 3 VIII 1922 r. całkowicie uzależniał życie religijne od decyzji władz państwowych. Kościół pozbawiony został osobowości prawnej. W 1918 r. ze szkół usunięto religię i zakazano katechizacji w kościołach osób do 18 roku życia. Zlikwidowano prasę katolicką²⁰.

¹³ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 208. W 1915 r. archidiecezja mohylewska liczyła 17 dekanatów, 171 parafii, 56 filii, 455 kapłanów i 866 543 wiernych.

¹⁴ Tamże, s. 209.

¹⁵ J. Salamon, *Kościół na Białorusi na progu III tysiąclecia*, *Studia Włocławskie*, t. 2, Włocławek 1999, s. 229. W 1918 r. archidiecezja mohylewska obejmowała 155 placówek duszpasterskich, 355 kapłanów i 530 tys. wiernych.

¹⁶ S. Nagy, *Świadek Kościoła doświadczonego przemocą systemu komunistycznego*, [w:] *Świadek Kościoła katolickiego w systemie totalitarnym Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin 1994, s. 29–43.

¹⁷ K. Marks, F. Engels, *Manifest komunistyczny*, Warszawa 1986, s. 86.

¹⁸ J. Dębiński, *Papież Pius XII a Polska w latach 1939–1945*, Toruń 1999, s. 64.

¹⁹ R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki...*, dz. cyt., s. 63.

²⁰ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 209; A. Patka, *Polityka władz radzieckich wobec Kościoła katolickiego i jego wyznawców na Białorusi w okresie międzywojennym. Społeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939–1941*, Warszawa 1995, s. 22–32.

Powstanie 25 III 1918 r. Białoruskiej Republiki Ludowej, a następnie proklamowanie 1 I 1919 r. Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (BSRR) wprowadziło na te tereny władzę bolszewicką. Po wojnie polsko-radzieckiej i zawarciu traktatu ryskiego 18 III 1921 r. zachodnia część Białorusi znalazła się w granicach Polski, natomiast część wschodnia, jako BSRR weszła w skład imperium sowieckiego²¹.

Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX w. na terenie BSRR zaczęła działać tendencja tzw. „kontrbiałorusyzacji”, która polegała na ograniczaniu, a następnie likwidacji uczelni i wszelkich kulturalno-edukacyjnych instytucji, zmniejszaniu nakładu gazet, książek oraz wydawnictw w języku białoruskim. Przedstawiciele białoruskiej inteligencji, którzy walczyli o język białoruski, byli rozstrzeliwani jako „wrogowie narodu” lub „zdrajcy ojczyzny.”²²

Komunistycznym represjom w BSRR sprzyjała tajna instrukcja W. Lenina z 1922 r., która nakazywała konfiskaty, aresztowania i rozstrzelanie „bardzo dużej ilości” przedstawicieli „reakcyjnej burżuazji i reakcyjnego duchowieństwa”²³. Duchowieństwo pozbawione zostało praw obywatelskich. Księża oskarżano o szpiegostwo na rzecz Polski i antyradziecką propagandę. Nie brak było też oskarżeń o przywłaszczanie pieniędzy kościelnych, złodziejstwo i korupcję. Aresztowanych księży skazywano na łagry lub karę śmierci w trybie administracyjnym KGB, a nie na podstawie wyroku sądowego, a to, dlatego, że taka procedura pozbawiała ich możliwości amnestii²⁴. Najbardziej odrażającą formą represji wobec duchowieństwa było zmuszanie księży do porzucenia kapłaństwa przez groźby więzienia, deportację czy nawet śmierć²⁵. Przykładem jest męczeńska śmierć ks. Eugeniu-

²¹ S. B. Lenard, I. Wywiół, *Historia Polski...*, dz. cyt., s. 428; M. Mróz, *Katolicyzm na pograniczu. Kościół katolicki wobec kwestii ukraińskiej i białoruskiej w Polsce w latach 1918-1925*, Toruń 2003, s. 148, 167-169. Biskup Z. Łoziński po 1921 nadal zachował jurysdykcję nad całością diecezji mińskiej. W jego imieniu terenem należącym do BSRR administrował wikariusz generalny, ks. Adam Lisowski. W 1924 r. duchowieństwo katolickie wschodniej części Białorusi, zapewne pod wpływem władz państwowych, podjęło myśl utworzenia odrębnego biskupstwa białoruskiego w Mińsku, niezależnego od Stolicy Apostolskiej. Władze bolszewickie proponowały na stanowisko ordynariusza proboszcza katedralnego w Mińsku, ks. Adama Chmielewskiego. Takiemu projektowi kategorycznie przeciwstawił się bp. Z. Łoziński, ponieważ groziło to powstaniem Kościoła narodowego.

²² E. Mironowicz, *Białoruś*, Warszawa 1999, s. 67.

²³ J. Jaruzelski, *Z archiwaliów Ministerstwa Spraw Zagranicznych II Rzeczypospolitej. Po 50 latach kolekcja „sovieticów” wraca z Waszyngtonu (I)*, „Przegląd Wschodni” nr 1(1991), z. 4, s. 141-163.

²⁴ J. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 230; R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki...*, dz. cyt., s. 231. R. Dzwonkowski podaje, że w latach 1918-1921 w Rosji Sowieckiej wykonano wyroki śmierci na 24 księżach. Natomiast w 1935 r. wykonano takich wyroków śmierci już 120. I chociaż z okazji 10-lecia, a następnie 15-lecia zwycięstwa rewolucji władze bolszewickie wydały amnestię, to jednak nie podlegali jej katolicy księża. W 1935 roku wydano dwa wyroki, a w latach 1937-1938 wydano i wykonano wyroki śmierci na 120 kapłanach. W sumie, według niepełnych danych, represjom poddano w ZSRR 475 księży, z nich 269 zmarło wskutek represji.

²⁵ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 210.

sza Świątopleka-Mirskiego (1876–1918), kapłana archidiecezji mohylewskiej, którego grób znajduje się na katolickim cmentarzu w Mohylewie²⁶.

Wobec niektórych księży stosowano terror psychiczny; ustawiczne kontrole czy wezwania do urzędów. Po doprowadzeniu jakiegoś księdza do załamania nerwowego, prowokowano go nawet do apostazji, wykorzystując przy tym różnego rodzaju uroczystości, jak np. odpust parafialny²⁷. Zażądane fakty natychmiast opisywano i nagłaśniano w prasie.

Wszelkimi sposobami podważano też autorytet księży²⁸. I tak, np. polskojęzyczny tygodnik „Orka”, wydany z okazji świąt Bożego Narodzenia w 1929 r. w Mińsku, pisał, że „Kler katolicki to najważniejszy sługa polskich faszystów, kapitalistów i obszarników”²⁹. O absurdalności zarzutów komunistycznych władz wobec katolickich duchownych może świadczyć fałszywe oskarżenie komsomolka wobec proboszcza w Bobrujsku, ks. Kazimierza Musteikisa, któremu wytoczono następnie proces o zgwałcenie kobiety i pozbycie się przez nią dziecka. Były też inne oskarżenia wobec księży, jak np. o pijaństwo, złodziejstwo, itp.³⁰

Dekret władz sowieckich z 3 VIII 1922 r. całkowicie uzależniał życie religijne od decyzji władz. Ponadto wprowadzał obowiązek rejestrowania związków i stowarzyszeń niemających na celu zysku. Na tej podstawie rozwiązano wszystkie parafie, a jakakolwiek działalność duszpasterska została zakazana. Aby jakaś para-

²⁶ R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917–1939. Martyrologium*, Lublin 1998, s. 476–477. Ks. Eugeniusz Świątoplek-Mirski po ukończeniu metropolitalnego seminarium duchownego w Petersburgu i przyjęciu święceń kapłańskich, pracował jako wikariusz w Tobolsku na Syberii (1902–1904), a następnie był rektorem kościoła w Krasnojarsku. Na to samo stanowisko w tej ostatniej parafii wrócił jeszcze w 1910. W latach 1906–1908 był katechetą w gimnazjum i w innych szkołach w Homlu, a w 1912 we francuskim gimnazjum dla dziewcząt Reville-Capronier w Petersburgu. W tym samym roku objął stanowisko administratora parafii katedralnej w Mohylewie (w 1918 liczyła 3030 wiernych) i dziekana mohylewskiego. Wg opinii współczesnych ze względu na zalety umysłu i charakteru był kandydatem na biskupa. Aresztowanemu i uwięzionemu 2 III 1918 r. w Mohylewie kapłanowi zarzucono działalność kontrrewolucyjną, sprzyjanie polskiemu wojskom i przynależność do POW oraz ukrywanie polskich żołnierzy. Główny komisarz ludowy Mohylewa, Goldman, nakazał 28 III 1918 r. postawienie go przed trybunałem rewolucyjnym, który skazał go na karę śmierci. Ludzie stanęli w jego obronie i żądali uwolnienia. W odpowiedzi bolszewicy żołnierze zaczęli strzelać do tłumu, zabijając kilka osób, w tym dwie młode Polki, a innych raniąc. Ksiądz i dwaj chłopcy, Polacy (jeden o nazwisku Alfons Pruski), zostali wywiezieni przez żołnierzy na peryferie miasta i po kilkunastogodzinnych torturach zamordowani. Wg powtarzanych do dziś przez katolików w Mohylewie relacji, w czasie tortur bolszewicy mieli zażądać od ks. Mirskiego, by oświadczył, że nie wierzy w Boga lub, że Boga nie ma, co ten odrzucił ze słowami: *Ciało możecie zabić, lecz ducha nie zabijecie*. Zabity ks. Mirski miał 5 ran postrzałowych, 4 pchnięcia bagnietem, rozbitą głowę i połamane ręce. Władze nie zgodziły się na religijny pogrzeb. Po długich staraniach udało się tylko otrzymać pozwolenie na *uprzągnięcie ciała* i pochowanie bez pogrzebu na miejscu śmierci. Po wkroczeniu do Mohylewa gen. Józefa Dowbór-Muśnickiego ekshumowano zwłoki i odbył się uroczysty pogrzeb na katolickim cmentarzu z udziałem wojska oraz tysięcy mieszkańców miasta. Na sześciokonnych lawetach armatnich wieziono trumny pomordowanych, okryte biało-czerwonymi flagami. Pogrzeb stał się polską manifestacją narodową.

²⁷ R. Dzwonkowski, *Represje wobec duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1918–1939*, [w:] *Skazani jako „szpiedzy Watykanu”*, Ząbki, s. 32. Na Białorusi tylko trzech księży dokonało apostazji: ks. Aleksander Sak, ks. Józef Żamojtuk i ks. Bolesław Wołyniec.

²⁸ J. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 231; B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s.210–211.

²⁹ R. Dzwonkowski, *Represje...*, dz. cyt., s. 32.

³⁰ Tamże, s. 23.

fa mogła funkcjonować, trzeba było ją na nowo zarejestrować. By, więc można było przejąć w użytkowanie jakiś kościół, musiał powstać specjalny komitet liczący 20 osób (tzw. dwadcatka), który składał petycję i dopiero wtedy mógł uzyskać zgodę na dzierżawienie świątyni. Na wydzierżawione kościoły władze nakładały wysokie opłaty. Poza tym były też wysokie podatki od ognia czy opłaty za energię elektryczną. Władze nakazywały niekiedy remont kościoła, wyznaczając z góry koszty, a zarazem termin spłacenia długu. Niewypłacenie zobowiązań równoważne było z zamknięciem świątyni. I tak np. podatek od katedry w Mińsku w 1935 r. wyznaczono na 4,5 tys. rubli, a w roku następnym już na 7,5 tys. rubli³¹.

Chcąc ratować kościół katolicki na Białorusi i w Rosji, arcybiskup mohylewski Edward Ropp powołał w 1919 r. Centralny Komitet Archidiecezji Mohylewskiej, a następnie wydał okólnik (2 IV 1919 r.) do parafialnych komitetów, by zgodnie z prawodawstwem komunistycznym wydzierżawiały od sowieckich władz świątynie³². Złożył też protest w kwestii cenzurowania kazań przez osoby świeckie. W następstwie tych działań, a przede wszystkim za to, że należał do polskiej arystokracji oraz za rzekomą działalność kontrrewolucyjną, metropolita 29 IV 1919 r. został aresztowany. Po zwolnieniu z więzienia (17 XI 1919 r.) przybył 27 XI 1919 r. do Polski (wymieniono go za bezpieczny przejazd przez Polskę przebywającego w więzieniu w Berlinie, Karola Radka)³³.

Pod nieobecność metropolity zarządzający archidiecezją wikariusz generalny abp Jan Cieplak uruchomił tajne seminarium duchowne. W 1923 r. z grupą 14 księży został aresztowany³⁴. Jego proces (21–25 III 1923 r.) nabrał światowego rozgłosu. Sam abp J. Cieplak (1857–1926), wraz z ks. Kazimierzem Budkiewiczem, został skazany na karę śmierci (wyrok na tym drugim wykonano 1 IV 1923 r.)³⁵.

³¹ R. Dzwonkowski, *Kościół...*, dz. cyt., s. 244; tenże, *Kościół katolicki obrządku łacińskiego w ZSRR po 1918 roku. Zarys problematyki*, [w:] *Odrodzenie Kościoła katolickiego w byłym ZSRR. Studia historyczno-demograficzne*, red. E. Walewander, Lublin 1993, s. 81–98.

³² S. Wilk, *Episkopat Kościoła...*, dz. cyt., s. 23. Ur. 15 XII 1851 r. na Łotwie, 2 VIII 1886 otrzymał święcenia kapłańskie w Kownie, natomiast 9 VII 1902 r. został mianowany biskupem tyraspolskim ze stolicą w Saratowie. Na biskupstwo wileńskie został przeniesiony 9 XI 1903 r., z którego musiał jednak ustąpić w 1907 r. Arcybiskupem mohylewskim mianowano go 2 XII 1917 r., skąd został wydalony w 1919 r. i przybył do Polski, gdzie zmarł 25 VII 1939 r. w Poznaniu.

³³ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 209; A. Kozyrska, *Arcybiskup Edward Ropp. Życie i działalność*, Lublin 2004, s. 174, 177–179, 182; *Wymiana więźniów politycznych pomiędzy II Rzeczypospolitą a Sowietami w okresie międzywojennym*, oprac. W. Materski, Warszawa 2000, dok. 2, s. 22–23; Tajne rokowania polsko-radzieckie w 1919 r., oprac. W. Gostyńska, Warszawa 1986, dok. 80, 83, 90–94, 98, 101, 107, 109. Arcybiskup Edward von Ropp ur. 15 XII 1851 r. w Liksua (Łotwa). Na kapłana wyświęcony został w Kownie 2 VIII 1886 r. Biskupem tyraspolskim ze stolicą w Saratowie mianowano go 9 VII 1902 r. Przeniesiony 9 XI 1903 r. na biskupstwo wileńskie, musiał z niego ustąpić w 1907 r. Mianowany 2 XII 1917 r. arcybiskupem mohylewskim, po przewrocie bolszewickim wydalony został z Rosji w 1919 r. do Polski. Zmarł 25 VII 1939 r. w Poznaniu. Jego doczesne szczątki znajdują się obecnie w Białymstoku.

³⁴ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 210.

³⁵ S. Ostrowski, *Śp. Ks. Prałat Konstanty Konstanty Budkiewicz na tle walki w obronie Kościoła katolickiego i wiary świętej*, Warszawa 1929; R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, dz. cyt., s. 175–179.

Pozostali księża otrzymali od 2–10 lat więzienia, którą to karę odbywali na Wyspach Sołowieckich. Skazanemu na karę śmierci arcybiskupowi J. Cieplakowi zamieniono wyrok na 10 lat więzienia, a w 1924 r. wydano go do Polski³⁶. W Polsce schronienie otrzymał także bp Z. Łoziński z Mińska³⁷.

W obronie prześladowanych za przekonania religijne Polaków na Białorusi, jak i w całej sowieckiej Rosji występowały władze II Rzeczypospolitej, powołując się na VII artykuł traktatu ryskiego. Polskie MSZ już od 1922 r. dążyło do nadania sprawie Kościoła w ZSRR charakteru międzynarodowego. Ponadto podejmowało także wiele inicjatyw doraźnych, jak np. wymiana polskich księży skazanych w ZSRR na karę śmierci lub ciężkie kary. Udzielano też pomocy kościołom zagrożonym likwidacją na skutek nadmiernych podatków³⁸.

Warto pamiętać, że represje Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi, jak i w całej Rosji, dotyczyły zwłaszcza polskich księży. Dlatego początkowo, za sprawą nuncjusza w Polsce, w miejsce represjonowanych polskich księży wprowadzano księży narodowości francuskiej i niemieckiej, naiwnie sądząc, że komunizm sowiecki nie walczy z Kościołem katolickim, tylko z księżmi i biskupami polskimi.³⁹

Od 1922 r. władze sowieckie w sposób bardzo brutalny niszczyły wszelkie struktury działalności Kościoła. Temu też miały służyć tzw. procesy „pokazowe”, jak ten w maju 1922 r. w Mińsku, gdzie na tle konfiskaty naczyń liturgicznych na kilka lat więzienia skazano wraz z grupą parafian księży: Michała Tomaszewskiego, Jana Wasilewskiego i Adama Lisowskiego⁴⁰. Bywało i tak, że w czasie nabożeństw liturgicznych do kościoła wpadały bojówki komsomolskie i wszczynały awantury. Następowały wówczas aresztowania obecnych, a następnie procesy i wyroki długoletnich pobytów w łagrach⁴¹. Przy zamykaniu kościołów stosowano także tzw. „inicjatywy oddolne,” które polegały na tym, iż do redakcji różnych czasopism lub samych władz zgłaszano listy robotników z prośbą o zamknięcie danej kościoła. Tak było np. w Homlu⁴². Zdarzały się też przypadki, jak to było z kościołem św. Szymona i Heleny w Mińsku, czy św. Antoniego w Witebsku, że sami

³⁶ R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki...*, dz. cyt., s. 321. Ur. 17 VIII 1857 r. w Dąbrowie Górnicej. Świecenia kapłańskie otrzymał 24 VII 1881 r. w Kielcach. Pomocniczym biskupem mohylewskim został 16 VI 1908 r., a arcybiskupem 29 IV 1919 r. Po uwolnieniu z więzienia w ZSRR 13 IV 1924 r. wrócił do Warszawy. W czasie pobytu w USA został mianowany 14 XII 1925 r. arcybiskupem wileńskim. Zmarł 17 II 1926 r. w Stanach Zjednoczonych Ameryki.

³⁷ R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki*, dz. cyt., s. 307.

³⁸ Tamże, s. 321.

³⁹ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 211. Takie stanowisko nuncjusza apostolskiego w Polsce W. Lauriego powodowało narastanie konfliktu między Polską, a Stolicą Apostolską.

⁴⁰ Tamże, s. 210; J. Wróbel, *Polityka ZSRR wobec Kościoła katolickiego w latach 1917–1939*, [w:] *Polacy w Kościołach katolickich w ZSRR*, Lublin 1991, s. 91; R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, dz. cyt., s. 324–325. Diecezja mińska po 1921 r. obejmowała 7 dekanatów, 42 parafie z katedrą w Mińsku, 16 filii, 60 kapłanów i 150 tys. wiernych. W tym czasie w całej Rosji była 1 metropolia i 4 diecezje. Stanowiło to: 532 parafie i filie, ok. 835 kapłanów i ok. 1, 7 mil wiernych.

⁴¹ R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki...*, dz. cyt., s. 79.

⁴² Tamże, s. 248.

aktywności chodzili po domach i wymuszali na mieszkańcach podpisy odnośnie zamknięcia jakiegoś kościoła⁴³. Dochodziło nawet do aresztowań członków tzw. „dwadcatki”. Przy zastosowaniu takich metod do 1936 r. zamknięto na Białorusi Wschodniej większość kościołów, chociaż niektóre z nich ocalały niejako „cudem” i były otwarte przez cały okres komunizmu. Tak było np. z kościołem pw. św. Jana Chrzciciela w miejscowości Wołkołata (diecezja witebska) oraz z kościołem pw. Najświętszej Maryi Panny Łaskawej w Zadorożu (diecezja witebska)⁴⁴.

Na ziemiach BSRR przez cały okres międzywojenny prowadzono walkę ideologiczną. Propagandą ateistyczną zajmował się założony w 7 II 1925 r. przez J. Jarosławskiego „Związek Bezbożników”, a od 1929 r. „Związek Wojujących Bezbożników”, który istniał do wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej (1941 r.). Związek z którym współpracowały: organizacje młodzieżowe, szkoła i prasa, postulował zamknięcie wszystkich kościołów, a w ciągu następnych trzech lat, ich całkowitą rozbiórkę⁴⁵. W tym miejscu warto zaznaczyć, że w 1929 r. powstała także „Polska Sekcja Antykatolicka Wojujących Bezbożników”⁴⁶.

Zgodnie z wytycznymi władz nie wolno było uczyć dzieci pacierza, nie mówiąc, iż istniał zakaz posiadania nawet ikon. Nie wolno było się również modlić. Mimo terroru ludzie jednak się modlili w ukryciu. Przykładem jest chociażby miejscowość Szatilki, gdzie w niedzielę kobiety wychodziły daleko w las i tam się modliły⁴⁷.

Losy Kościoła katolickiego na Białorusi, jak i w całej sowieckiej Rosji należały do najtrudniejszych problemów Stolicy Apostolskiej okresu międzywojennego. I chociaż wszelkie rokowania Watykanu na początku lat 20. XX w. z władzami sowieckim zakończyły się niepowodzeniem, to jednak ZSRR w celach propagandowych usiłował podtrzymywać jakieś kontakty aż do 1929 r. Ze strony Stolicy Apostolskiej pewną próbą w rozwiązaniu problemu religii w ZSRR była konferencja państw w Genewie w 1922 r. Jednak państwa biorące udział w tej konferencji zajęły obojętną postawę wobec problematyki religijnej w ZSRR⁴⁸. Sytuacją sprzyjającą do zbliżenia ZSRR ze Stolicą Apostolską była w latach 20. XX w. klęska głodu w Rosji. Papież Pius XII apelując 10 VII 1922 r. do świata prosił o pomoc dla głodującej Rosji. Za zgodą władz sowieckich zaczęła działać na terytorium ZSRR specjalna „Papieska Misja”. Pracami „Papieskiej Komisji pro Russia” kierował w la-

⁴³ Tamże.

⁴⁴ *Rzymskokatolicka Diecezja Witebska (Białoruś)*, opracował P. Siołkowski, Witebsk 2004, s. 98, 102. Po II wojnie światowej duszpasterzami w tej parafii byli: ks. Stanisław Górski i ks. Kazimierz Dankowicz. W 1950 r. proboszczem był ks. Litwiński.

⁴⁵ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 211; J. Dębiński, *Papież Pius XII...*, dz. cyt., s. 65.

⁴⁶ A. Grajewski, *Najdłuższa religijna wojna XX w. Z dziejów ateizmu w ZSRR*, [w:] *Chrześcijaństwo w ZSRR w dobie pierestrojki i głośności*, Warszawa 1992, s. 84. Jako znający zwyczaje i język, komuniści polscy podejmowali się funkcje inwigilacyjnych, np. seminariów duchownych czy zakonów żeńskich. Inicjatorem aresztowania np. w 1919 r. abp. E. Roppa był polski komunista Stanisław Pestkowski.

⁴⁷ Tamże, s. 231.

⁴⁸ D. Proskura, *Watykan a Rosja. Sprawy Obce*, Warszawa 1929–1930, t. 1, s. 551–552.

tach 1925-1934 francuski jezuita Michał d'Herbigny, który, wyświęcony na biskupa, został mianowany tajnym delegatem apostolskim⁴⁹. Chcąc ratować Kościół katolicki na terenach ZSRR papież Pius XI bullą *De plenitudine potestatis* z 10 III 1926 r. dokonał, za pośrednictwem bp. M. d'Herbigny, nowego podziału organizacyjnego. Całe terytorium Rosji Sowieckiej zostało podzielone na 9 administratur apostolskich. Jedną z nich była administratura Mohylew – Mińsk, której administratorem został mianowany 13 VIII 1926r. biskup Bolesław Sloskans. Ten nowy podział administracyjny został opublikowany w dzienniku urzędowym Stolicy Apostolskiej *Annuario Pontificio* dopiero w 1930 r. Jednak całe to przedsięwzięcie związane z reorganizacją Kościoła w Rosji Sowieckiej nie powiodło się. Wszyscy wyświęceni przez bp. M. d'Herbigny'a biskupi (w tym jeden Polak), którzy ujawnili się w 1926 r., dwa lata później zostali rozstrzelani lub deportowani do Polski⁵⁰.

Eksterminacja dotknęła nie tylko duchowieństwo, ale także zwykłych ludzi wierzących. Wywózki w głąb Rosji stały się codziennością żyjącej w przerażeniu ludności⁵¹. Ludność polską zamieszkałą na Białorusi, która liczyła ok. 300 tys. wywożono przede wszystkim do Krasnojarskiego Kraju⁵². Na wschodniej Białorusi było jeszcze otwartych w 1936 r. ok. 20 kościołów, a posługę duszpasterską sprawowało 9 księży⁵³. Jednak wkrótce prawie wszystkie kościoły, a wśród nich katedry biskupie zostały zniszczone lub zamienione na muzea ateizmu. I tak np. na halę sportową zamieniono katedrę w Mińsku, a na zupełną dewastację wyznaczono katedrę w Mohylewie⁵⁴. W 1924 r. zamknięto kościół św. Antoniego w Witebsku, który następnie rozebrano⁵⁵.

Mimo komunistycznego terroru katolicy białoruscy bronili świątyń i duszpasterzy. Tam gdzie było dużo katolików, opłacali bardzo wysokie podatki, a w razie zagrożenia tłumnie otaczali świątynię; kładli się krzyżem przed lub w jej wnętrzu. W ten sposób został np. uchroniony przez zamknięciem kościoła w parafii Niedźwiedzica. Wierni pilnując świątyni nie dopuszczali urzędników, a kiedy aresztowano księdza, schowali klucze utrzymując przy kościele nieustanną straż (w dzień

⁴⁹ H. Sthele, *Tajna dyplomacja Watykanu. Papieństwo wobec komunizmu (1917–1991)*, Warszawa 1993, s. 28–29.

⁵⁰ R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 440–443; J. Dębiński, *Papież Pius XII...*, dz. cyt., s. 72. Wyświęcony na biskupa w Moskwie 10 V 1926 r., objął rządy w Mohylewie w 1926 r., a w Mińsku w 1927 r. Aresztowany 17 IX 1927 r. przebywał kilkanaście lat w łagrach.

⁵¹ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 212. Podobno w 1926 r. funkcje kapłańskie pełniło jeszcze 126 księży. W dalszych latach 80% z nich zginęło w obozach pracy, a ok. 10% otrzymało zezwolenie na wyjazd do Polski. W 1930 r. w obozach niewolniczej pracy miało jeszcze żyć ok. 113 księży.

⁵² J. Dębiński, *Papież Pius XII...*, dz. cyt., s. 78.

⁵³ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 212. W 1937 r. na terenie całego ZSRR było otwartych 11 kościołów, a duszpasterzowało 9 księży.

⁵⁴ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 212.

⁵⁵ *Rzymskokatolicka Diecezja...*, dz. cyt., s. 33. Jedynym kościołem w Witebsku do 2000 r. był kościół św. Barbary (dzisiejsza katedra), który przez pewien czas władze komunistyczne przeznaczyły na hurtownię nawozów sztucznych, a następnie na salę dla muzyki organowej. Obecnie w Witebsku oprócz parafii św. Barbary są jeszcze parafie: św. Antoniego, Ducha Świętego i Jezusa Miłosiernego.

pilnowały kobiety, a w nocy mężczyźni). Taki stan trwał niekiedy kilka lat, tj. do czasu powrotu księdza i uzyskania przez niego zgody na dalszą pracę duszpasterską⁵⁶. Pewne nadzieje obudziła stalinowska konstytucja z 1936 r., gdzie znalazła się wzmianka o wolności kultu (§ 124). Odpowiedzią jednak na przebudzenie religijne i różne żądania w tej dziedzinie był masowy terror. Liczne rozstrzelania i aresztowania w 1937 r. w największym stopniu objęły przede wszystkim Polaków.⁵⁷ Faktem jest, że w latach 1937–1941 było już bardzo mało otwartych kościołów na wschodniej Białorusi, a publiczne przejawy kultu religijnego stały się bardzo niebezpieczne. Ale i wtedy ludzie się modlili, nawet w największej tajemnicy przed sąsiadami. Miejscem modlitwy były szczególnie cmentarze. Publicznie nikt wtedy nie śmiał nawet się przeżegnać. Chowano wszystkie przedmioty religijne, jak: obrazy, krzyże, różańce, książeczki do nabożeństwa, ponieważ chodziły specjalne komisje, które je spisywały. Posiadanie przedmiotów religijnych władze traktowały jako dowód kontrrewolucyjnego nastawienia rodziny, a to już groziło aresztowaniem, więzieniem, a nawet deportacją. Święta Bożego Narodzenia obchodzono bez jakichkolwiek oznak religijnych (choinki czy kolędy). Na uwagę zasługuje fakt, że najważniejszym wydarzeniom życia nadawano charakter religijny. Ktoś lepiej przygotowany chrzcił dzieci, nowożeńcy klękali pod krzyżem i matka lub babcia podpowiadały im słowa przysięgi małżeńskiej, którą oni powtarzali. Na pogrzebach śpiewano pieśni religijne i się modlono. Bywało, że przy szczelnie zakrytych oknach ludzie zbierali się w nocy i odmawiali różaniec. W tych bardzo trudnych chwilach jedyną formą zorganizowanego życia religijnego był *Żywy Różaniec*. Tam gdzie udało się uchronić kościół, sprawowano w nim liturgię bez kapłana; na ołtarzu stawiano kielich, mszał, kładziono ornat, zapalano świece⁵⁸.

Na mocy paktu, Ribbentrop-Mołotow i wkroczeniu 17 IX 1939 r. wojsk radzieckich na tereny Polski, część zachodnia Białorusi została włączona do ZSRR. Natychmiast po wkroczeniu Armii Czerwonej ograniczono i na tym terenie działalność wspólnot i organizacji religijnych. Rozpoczęto burzenie kościołów i klasztorów. Zakazano nauki religii, wprowadzono zakaz używania dzwonów i noszenia sutanny przez księży. Duchownych zmuszano do pracy na budowach, w fabrykach, wielu oskarżono o współpracę z polskimi organizacjami, aresztowano i uwięziono⁵⁹.

W 1941 r. teren całej Białorusi znalazł się pod okupacją niemiecką. Na terenach należących przed II wojną światową do Rzeczypospolitej hitlerowcy niszczyli kościoły i rozstrzelali księży. Przykładem jest chociażby proboszcz parafii Kamień w archidiecezji mińsko-mohylewskiej, ks. dziekan Leopold Aulich i jego wikariusz ks. Kazimierz Rybałowski; pochowani na cmentarzu przy kościele. Wśród ofiar należy wymienić także: ks. Mieczysława Bohatkiewicza, proboszcza w Dry-

⁵⁶ *Za wschodnią granicą 1917-1993: o Polakach i Kościele w dawnym ZSRR z Romanem Dzwonkowskim rozmawia Jan Pałyga*, Warszawa 1993, s. 224.

⁵⁷ Tamże, s. 118–120.

⁵⁸ J. Dębiński, *Papież Pius XII...*, dz. cyt. s. 77.

⁵⁹ Z. Szybieka, *Historia...*, dz. cyt., s. 330.

sie, ks. Władysława Maćkowiaka, proboszcza parafii Ikazn oraz jego wikariusza ks. Stanisława Pyrteka – zamordowanych przez gestapo 4 III 1942 r. w Bierazwieszczy k. Głębokiego. Za posługę duszpasterską zamordowano również: ks. Henryka Hlebowicza, którego rozstrzelano w Borysowie (9 XI 1941 r.) i o. Józefa Achillesa Puchała, franciszkanina, proboszcza w Pierszejach, którego stracono we wsi Borowikowszczyzna (19 VII 1943 r.) oraz jego wikariusza o. Karola Hermana Stępnia. W drewnianej chacie w Rosicy wraz z innymi ludźmi został spalony ks. Jerzy Kaszyra (18 II 1943 r.), a dzień wcześniej w tej samej miejscowości zamordowano marianina, ks. Antoniego Lerszczewicza. Szczególną nienawiścią Niemcy pałali do ludności żydowskiej, której pomagała ludność i księża katolicy na Białorusi, oddając nawet swoje życie, jak to było w przypadku męczenników z Rosicy⁶⁰.

Z chwilą wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej zmieniła się sytuacja religijna na korzyść katolików we wschodniej Białorusi. Niemcy pozwolili na otwarcie większości kościołów i kaplic. Do pracy duszpasterskiej przyjechało nawet kilku księży z archidiecezji wileńskiej. Katolicy białoruscy mogli korzystać z posługi sakramentalnej kapelanów wojskowych, towarzyszących armii niemieckiej, zarówno Niemców, jak i Włochów. I tak, np. włoski kapelan wojskowy pobłogosławił związek małżeński Franciszki i Stefana Szatilo ze Żłobina⁶¹.

Po 1945 r., na mocy układów w Jałcie i Poczdamie, wschodnie tereny przedwojennej Polski, znalazły się w granicach ZSRR⁶². Władze komunistyczne zaczęły od początku stosować tę samą politykę niszczenia Kościoła, jaką stosowały przed II wojną światową w jej wschodniej części. Wielu Polaków, a wśród nich duża część księży wyjechała do Polski, co spowodowało zmniejszenie się liczby katolików⁶³. Wielu księży pomimo prześladowań pozostało na tych terenach. Otrzymali oni natychmiast od sowieckich władz zakaz prowadzenia katechezy (1947 r.) i pracy w kilku parafiach jednocześnie (1948 r.). Tych, którzy się nie podporządkowali nakazom, aresztowano i zesłano do łagrów i więzień. Tak było np. w przypadku dziekana w parafii Oszmiany, ks. Waleriana Holaka, który był proboszczem w tej parafii od 1928 r. I chociaż przetrwał dramatyczne czasy II wojny światowej, to okres powojenny okazał się dla niego jeszcze groźniejszy. Aresztowany przez NKWD – 24 IV 1948 r. został zamęczony 13 V 1948 r. w więzieniu w Wilejce. Przyjmuje się, że w latach 1945–1951 aresztowano i osadzono w więzieniach, bądź

⁶⁰ P. Siołkowski, *Małżeństwo i rodzina...*, dz. cyt., s. 66; L. Michajlik, *Losy duchowieństwa katolickiego w pierwszej połowie XX wieku na terenie Białorusi*, [w:] *Niech ich świadectwo nie będzie zapomniane*, Grodno 2000, s. 13–26; tenże, *Błogosławieni z grona 108 męczenników II wojny światowej*, [w:] *Świadkowie miłości Boga i człowieka. Błogosławieni męczennicy z Białorusi 1939–1945*, Grodno 2000, s. 11–56; I. Siliniewicz, *Siostry Nazaretanki z domu Chrystusa Króla*, [w:] *Świadkowie miłości Boga...*, dz. cyt., s. 59–84.

⁶¹ J. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 231. Do grudnia 1941 r. 7 kapłanów na terenie Białorusi ochrzciło ok. 6892 osoby, pobłogosławiło 114 małżeństw i wypowiedało ponad 5 tys. wiernych.

⁶² B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 213.

⁶³ Z. Szybieka, *Historia...*, s. 374

zesłano do obozów na Syberii 180 księży, co stanowiło wówczas prawie 80% ogólnej liczby duchowieństwa na terenie BSRR⁶⁴.

W krótkim czasie po zakończeniu II wojny światowej zamknięto wiele kościołów. Świątynie zamieniono na sale koncertowe, muzea ateistyczne czy zwykłe składy. Wszystkich biskupów katolickich zmuszono do wyjazdu do Polski. Kurie diecezjalne zostały zamknięte, a zakony i zgromadzenia zakonne zniesione. Całkowitej likwidacji uległy kościelne ochronki, szkoły, organizacje i wydawnictwa⁶⁵. Brak biskupów i struktur kościelnych spowodował, że cała Białoruś zamieniła się niemal w pustynię religijną⁶⁶. Trzeba jednak zaznaczyć, że nie wszyscy księża pracujący na Białorusi, nawet we wschodniej części, po zakończeniu II wojny światowej opuścili swoje parafie i wyjechali do Polski. Tak było, np. w parafii Dalekie (diec. witebska), gdzie w czasie wojny duszpasterzował ks. Józef Kozioł, a w latach 1958–1961 r. ks. Józef Frankiewicz⁶⁷. Znana jest z tego okresu heroiczna postawa wielu katolików, jak chociażby w parafii Niedźwiedzica, gdzie ludzie dniem i nocą pilnowali kościoła, który chciano zamienić na magazyn. Z chwilą aresztowania księdza wierni schowali klucze i trzymali wartę. Tak było przez 6 lat, aż do powrotu księdza z więzienia i uzyskaniu przez niego pozwolenia na dalszą pracę duszpasterską⁶⁸.

Po 1956 r. wielu księży powróciło z obozów; praktycznie do 1958 r. wszyscy zostali zwolnieni. Podjęcie przez nich pracy duszpasterskiej było jednak utrudnione, dlatego wielu katolików z zachodniej Białorusi udawało się na Litwę. Wszystko zależało też od urzędnika do spraw wyznań. On dawał tzw. „sprawkę,” tj. pozwolenie na sprawowanie czynności duszpasterskich. Bez pozwolenia urzędu ksiądz nie mógł prowadzić żadnej pracy duszpasterskiej w innym kościele poza swoją parafią. Pomimo wielkich trudności władz komunistycznych księża, którzy powrócili do swoich placówek, powoli odbudowywali życie religijne w swoich parafiach⁶⁹.

Druga fala prześladowań Kościoła na Białorusi miała miejsce za rządów Nikity Chruszczowa⁷⁰. W tym czasie czynnych było na Białorusi (zachodniej) 95 kościołów. Nastąpiły wtedy ponowne aresztowania księży i ich zsyłki do łagrów. Można powiedzieć, że od 1960 r. Kościół na Białorusi stał się na przeszło 20 lat Kościołem cierpienia i milczenia. Szczególną aktywność okazywał KC KPB, który

⁶⁴ P. Siołkowski, *Małżeństwo i rodzina...*, dz. cyt., s. 67.

⁶⁵ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 213.

⁶⁶ W. Blin, *Na śladach prekursora, Studia Włocławskie*, t. 6, Włocławek 2003, s. 52

⁶⁷ *Rzymskokatolicka Diecezja...*, dz. cyt., s. 50–51. Ks. J. Kozioł duszpasterzował do 1964 r. również w parafii Dryświaty.

⁶⁸ *Za wschodnią granicą...*, dz. cyt., s. 224.

⁶⁹ W. Blin, *Na śladach...*, dz. cyt., s. 52. Na Białorusi wschodniej komuniści zamknęli prawie wszystkie świątynie, a niektóre zniszczyli bezpowrotnie. Natomiast na Białorusi zachodniej do końca lat 50. XX w. z 416 kościołów zostało tylko 152.

⁷⁰ J. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 232. Za jego rządów zamknięto 14 tys. świątyń różnych wyznań, w tym wiele kościołów katolickich.

jeszcze bardziej wzmógł wychowanie ateistyczne dzieci i młodzieży⁷¹. Sytuacja była tym bardziej groźna, bo księża umierali, a władze sowieckie pozwalały jedynie w ograniczonej liczbie na kształcenie alumnów w dwóch seminariach: w Rydze i Kownie, gdzie obowiązywał *numerus clausus* i pozwolenie władz na przyjęcie do seminarium⁷². Niekiedy alumnów przygotowywano prywatnie u starszych księży czy w podziemiu (tzw. podpolni)⁷³. Będąc odpowiednio przygotowani przyjeżdżali do Polski i u jakiegoś biskupa otrzymywali święcenia kapłańskie (nawet u biskupów greckokatolickich). Tak było np. w przypadku obecnego proboszcza parafii Mosarz (diec. witebska), ks. Józefa Bulki⁷⁴. Gorzej było z zarejestrowaniem takiego księdza i pełnieniem przez niego funkcji proboszcza. Na ogół tacy księża pełnili swoje funkcje na zapleczu (w zakrystii) parafii prowadzonej przez księdza oficjalnie zarejestrowanego lub też jako kościelni tamże, czy organiści⁷⁵.

W tym ciężkim dla Kościoła okresie zamknięto również szereg świątyń, m. in. kościół w Oszmianach (diecezja grodzieńska). Podobnie było z XIX-wiecznym kościołem pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Brasławiu (diec. witebska), który władze komunistyczne w 1950 r. przeznaczyły na magazyn zboża⁷⁶.

Przechowywaniu zboża i materiałów budowlanych, służyło wiele kościołów na terenie obecnej diecezji witebskiej, m.in. w: Ikaźni, Opsie, Pelikanach, Plusach, Widze, Królewsczyźnie, Parafianowie, Porpliszczu czy Dryświatach⁷⁷.

W tym trudnym dla katolików okresie całe życie religijne zeszło do katakumb. I chociaż Kościół w swoich strukturach przestał prawie istnieć, to jednak

⁷¹ Z. Szybieka, *Historia...*, dz. cyt., s. 386–387.

⁷² W. Blin, *Na śladach...*, dz. cyt., s. 52; *Za wschodnią granicą...*, dz. cyt., s. 218. Seminarium w Kownie liczyło w latach 70. i 80. XX w. 20–30 alumnów, a w Rydze ok. 20. W Kownie przyjmowano do seminarium Litwinów i kandydatów z Litwy, natomiast w Rydze było seminarium międzynarodowe.

⁷³ *Za wschodnią granicą...*, dz. cyt., s. 257–264. W taki sposób proboszcz z Niedźwiedzicy ks. Wacław Piątkowski przygotował do kapłaństwa kilkunastu kandydatów.

⁷⁴ W. Blin, *Na śladach...*, dz. cyt., s. 58–60. Ks. Józef Bulka pochodzi z Wilna. Jego przygotowaniem do kapłaństwa zajął się ks. Józef Obrębski z Mejszagoły. Święceń kapłańskich w Włocławku udzielił mu w 1987 r. bp R. Andrzejewski. Będąc duszpasterzem troszczył się nie tylko o swoją parafię (zbudował dom parafialny), ale odnowił także kościół i klasztor w Udziale, zbudował kościół w Woropajewie, postawił ponad 100 przydrożnych figur i krzyży przydrożnych.

⁷⁵ Tamże, s. 52.

⁷⁶ *Rzymskokatolicka Diecezja...*, s. 44. W 1999 r. bp W. Blin ustanowił brasławski kościół pw. Narodzenia Matki Bożej Sanktuarium Maryjnym Matki Bożej Królowej Jezior, zwanej też Matką Bożą Monasterską. W 1942 r. zastrzelony został przez Niemców proboszcz tej parafii, ks. Mieczysław Akrejc za to, że starał się ratować Żydów, którzy schronili się w tym kościele.

⁷⁷ Tamże, s. 51, 53, 59, 63, 73, 87, 90. Ostatnim proboszczem w Opsa był do 1949 r. ks. Kazimierz Frankiewicz, którego został aresztowany i osadzony w więzieniu. W 1990 r. w kościele w Opsa władze postanowiły zrobić salę koncertową dla muzyki organowej. Zaproszony z Litwy do zdjęcia krzyża na kościele robotnik odmówił zadania, tłumacząc: „Ja go stawiałem, a więc i nie mnie go usuwać”. Kościół został zwrócony katolikom i 21 IX 1990 r. rekonsekrowany. Kościół w Pelikanach w latach 1949–1990 służył jako skład zboża, a potem nawozów, wreszcie przeznaczono go na chlewnię i garaże. Od 1950 r. w kościele w Widzach był skład lnu, potem skład ziarna, a następnie został zamieniony na salę gimnastyczną. Kościół w Królewsczyźnie zbudowany w 1932 r. został zamknięty w 1948 r. i przeznaczony na spichlerz zbożowy. Kościół neobarokowy w Parafianowie zbudowany w 1903 r. został w 1962 r. zamknięty i zamieniony na skład zakładu produkującego wódkę; jeździły po nim traktory i ciężarówki

wciąż wzrastał w duszach swoich wiernych na podobieństwo chrześcijan pierwszych wieków.

Tam, gdzie kościoły były zamknięte, ludzie spotykali się w każdą niedzielę i święto w domach. Tak było np. we wspomnianej już wyżej parafii Szatiłki. Śpiewano pieśni ze starych niekiedy XIX-wiecznych książeczek, odmawiano różaniec. Szczególny charakter miały święta wielkanocne, tzw., „wsiunocna” (całnocna). Zbierano się wtedy ok. godz. 20:00, śpiewano wszystkie pieśni wielkopostne, a ok. godz. 5:00 zaczynało się śpiewanie „Wesoły nam dzień” i „Chrystus zmartwychwstał jest.” Niekiedy po kryjomu przyjeżdżał jakiś ksiądz. Do 1969 r. do miejscowości: Szatiłki, Homel, Gruszowa, Mohylew, Bobrujsk przyjeżdżał parę razy do roku ks. Mieczysław Małynicz i odprawiał mszę św. oraz udzielał sakramentów świętych.⁷⁸ Tak było też w parafii Kamaje. Wielką rolę w pracy duszpasterskiej odgrywały też ukryte siostry zakonne: w Mohylewie, Baranowiczach, Pińsku, Mińsku oraz w Brasławiu i Swobódce⁷⁹. Warto pamiętać, że prześladowania Kościoła na tych terenach na ogół miały miejsce przy braku interwencji Zachodu w obronie Kościoła i wierzących. Nic więc dziwnego, że w wyniku represyjnych akcji władz sowieckich Kościół poniósł ogromne straty wśród duchowieństwa, a także w budynkach kościelnych i klasztorach⁸⁰. Do lat 70. XX w. było na Białorusi tylko 64 kapłanów i 95 czynnych kościołów (do lat 90. XX w.)⁸¹.

Katolicy na Białorusi nie tylko bronili kościołów przed zabraniem, ale także walczyli o oddanie już zabranych. Pierwszą zabraną świątynię odzyskano w 1952 r. w Brasławiu⁸². W 1981 r. oddano wiernym kościół na Kalwarii w Mińsku, który w końcu lat 80. był jedynym czynnym kościołem we wschodniej Białorusi. W zachodniej części kraju świątynie oddawano w latach: 1985 (3), 1986 (1), 1987 (2), 1988 (11). Jednak większość z działających dziś kościołów oddano dopiero po 1989 r.⁸³ Ożywienie religijne i rozwój Kościoła, zwłaszcza na wschodniej Białorusi były nagłe i nieoczekiwane. Zmiany w Europie Środkowo-Wschodniej, rozpoczęte przez „Solidarność” w Polsce (1980), połączyły się z „pierestrojką” (przebudową) i „głasnością” (jawnością) w Związku Radzieckim (od 1985 r. pod rządami Gorbaczowa). Już pod koniec 1988 r. zaczęli wyjeżdżać na Białoruś księża z Polski. Niektórzy chcieli zostać na stałe, ale nie otrzymywali zgody sowieckich władz⁸⁴. Jed-

⁷⁸ J. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 233.

⁷⁹ P. Siołkowski, *Małżeństwo i rodzina...*, dz. cyt., s. 70.

⁸⁰ *List pasterski Konferencji Biskupów Katolickich na Białorusi z okazji 15-lecia wznowienia struktury i odrodzenia Kościoła Katolickiego na Białorusi*, <http://www.catholic.by>

⁸¹ *Za wschodnią granicą...*, dz. cyt., s. 188; A. Hlebowicz, *Kościół w niewoli*, Warszawa 1991, s. 68–95

⁸² *Rzymskokatolicka diecezja...*, dz. cyt., s. 45. Neoromański kościół w Brasławiu władze zamknęły w 1950 r. i przeznaczyły go na magazyn zboża.

⁸³ W. Blin, *Ewangelizacja na Białorusi w perspektywie trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*, referat wygłoszony na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 13 stycznia 2000 roku

⁸⁴ S. Ryżko, *Kronika Kościoła rzymskokatolickiego w Łahiszynie*, Warszawa 1995, s. 94–95. Na początku lat 70. XX w. pracowało na Białorusi (najczęściej potajemnie) 64 kapłanów.

nym z pierwszych, który pojechał na Białoruś w 1988 r., był sufragan wrocławski bp. Roman Andrzejewski⁸⁵. Najważniejszym wydarzeniem w życiu Kościoła na Białorusi było wznowienie hierarchii kościelnej. Papież Jan Paweł II mianował 25 VIII 1989 r. ks. Tadeusza Kondrusiewicza administratorem apostolskim dla katolików na Białorusi. Była to pierwsza publiczna nominacja katolickiego biskupa w ZSRR po 1925 r.⁸⁶ W ten sposób Stolica Apostolska zapoczątkowała proces odnowy wiary, Kościoła i życia religijnego w tym kraju⁸⁷. Główną jej troską było sprowadzenie na te tereny duszpasterzy. Wówczas to udało się uzyskać zgodę władz sowieckich na przyjazd 50 księży z Polski. Pierwszymi z nich byli: ks. Zbigniew Karolak, ks. Tadeusz Olszewski, ks. Władysław Blin i o. Lesław Czarniawski⁸⁸.

Odrodzenie religijne Kościoła na Białorusi na większą skalę dokonało się dopiero po wizycie Michaiła Gorbaczowa w Watykanie (1 XII 1989 r.) i nowej ustawie sowieckiej o wyznaniach religijnych z października 1990 r. Ustawa ta wprowadzała nowe, mniej restrykcyjne prawo wobec organizacji religijnych. Dalszy proces przemian przyspieszyło proklamowanie w 1991 r. Białorusi oraz rozpad ZSRR (31 XII 1991 r.)⁸⁹. Wielkie znaczenie miały też wcześniejsze milenijne obchody chrztu Rusi w 1988 r., celebrowane przez Kościoły wschodnie i Kościół rzymskokatolicki. Nie bez znaczenia na zmianę stosunków religijnych w Rosji miało także nawiązanie 15 III 1990 r. stosunków dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej z ZSRR⁹⁰. Największy wzrost liczby parafii nastąpił w latach 1988-1995 (313 parafii)⁹¹, a w latach 1996-2002 wzrost ten wynosił tylko 62 parafie⁹². W cza-

⁸⁵ W. Blin, *Na śladach...*, dz. cyt., s. 53; R. Andrzejewski, *W ZSRR Bóg wraca do Kościołów (fragment audycji Radia Watykańskiego z 1 III 1989 r.)*, „Msza Święta” lipiec–sierpień 1989, s. 169; tenże, *Refleksje z podróży pasterskich po Kraju Rad*, [w:] *Chrześcijaństwo w Związku Radzieckim w dobie pierestrojki i głośności (Materiały z sesji Eklezjologiczno-Misjologicznej, Pieniężno 28–30 IX 1989)*, Warszawa–Pieniężno 1992, s. 242 (*Materiały i Studia Werbistów*, nr 36) Bp R. Andrzejewski kilkakrotnie przebywał na Białorusi. Brał udział m. in. w oddaniu w 1989 r. pierwszego kościoła w Postawach (diec. witebska) oraz otwarciu katedry w Mohylewie w 1990 r. W 1997 r. przeprowadził rekolekcje kapłańskie w Udziale i Baranowiczach. Przebywając w Berezewiczu oddał hołd żołnierzom włoskim, którzy odmówili strzelania do miejscowej ludności. Z kolei w Łyntupach poszedł po mszy św. z kapłanami i wiernymi pod pomnik sapersa radzieckiego, który zginął podczas usuwania ładunku przygotowanego przez Niemców do wysadzenia miejscowego kościoła. W Głębokiem modlił się z ludźmi przy kwaterze bohaterów poległych w 1920 r.

⁸⁶ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 214.

⁸⁷ Tamże.

⁸⁸ J. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 234. Księża: Karolak i Olszewski przyjechali, by pomóc na święta Bożego Narodzenia ks. Stanisławowi Łazarowi, tymczasem przybyli na jego pogrzeb (22 XII 1988 r.) i tak już pozostali.

⁸⁹ S. Owsianik, J. Striełkowa, *Władza a społeczeństwo Białorusi 1991–1998*, Warszawa 1998, s. 13–14. Republika Białorusi powstała 25 VIII 1991 r. Jest zlepkiem wielu narodowości: Rosjanie, Białorusini, Polacy, Litwini i Ukraińcy. Istnieje też wiele grup narodowościowych. Używane języki, to: rosyjski, białoruski i polski

⁹⁰ B. Kumor, *Historia...*, dz. cyt., s. 214.

⁹¹ J. Januszkiewicz, *Świątynia nad Isłoczą*, Mińsk 2004. Zbudowany w XVII w. kościół w Rakowie po konfiskacie władz sowieckich został zwrócony wiernym w 1993 r.

⁹² P. Siołkowski, *Małżeństwo i rodzina...*, dz. cyt., s. 80–81. W 2002 r. zarejestrowano tylko 2 parafie rzymskokatolickie. Kolejny 2003 r. przyniósł utrudnienia w powstawaniu nowych parafii katolickich, a to w związku z decyzją władz państwowych o obowiązku przerejestrowania istniejących dotychczas parafii.

sach tzw. „pierestrojki,” ale także i później, parafie katolickie na Białorusi odradzały się na zrębach dawnych parafii polskich, a życie religijne opierało się w sposób niejako naturalny na języku polskim, ponieważ w nim przekazywano wiarę kolejnym pokoleniom. Nic więc dziwnego, że jako pierwszy język ten został wprowadzony do liturgii mszy św. Wkrótce jednak rozpoczęła się historyczna zmiana w dziejach Kościoła katolickiego obrządku łacińskiego na Wschodzie, polegająca na wprowadzeniu innych, niż polski, języków narodowych⁹³. Wyznaniem większościowym, a zarazem uprzywilejowanym i popieranym przez państwo jest Białoruska Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Moskiewskiego Białorusi. Wobec mniejszych organizacji religijnych władze białoruskie stosują różnego rodzaju ograniczenia. Kościoły i organizacje religijne posiadają osobowość prawną dopiero po ich zarejestrowaniu przez białoruskie władze⁹⁴.

Najwięcej świątyń posiada kościół prawosławny (1003). Kościół rzymskokatolicki posiada ich 371⁹⁵. W budowie znajduje się 37 świątyń. Najwięcej kościołów budowanych jest w diecezji grodzieńskiej (12) i witebskiej (11). W województwie mińskim budowanych jest 7 kościołów⁹⁶, w homelskim – 4, a w brzeskim – 3. Najgorzej postępuje budowa kościołów w województwie mohylewskim.

W 1990 r. zaczęto rejestrować pierwsze wspólnoty greckokatolickie w Mińsku, Homlu, Połocku i Nowopołocku. Obecnie Kościół greckokatolicki na Białorusi liczy 13 parafii i posiada tylko 3 kościoły. Administratorem Apostolskim dla gre-

⁹³ Stopniowo weszły do liturgii języki: rosyjski, białoruski i ukraiński. Proces ten rozpoczął się na początku lat 90. XX w. i trwa do dziś. Jego rezultatem jest szybkie kurczenie się zasięgu języka polskiego. Pierwszymi, którzy ku zaskoczeniu wiernych, wprowadzili do liturgii nowe języki, byli księża z Polski. Jako uzasadnienie podawano, że ogół wiernych, na co dzień nie mówi po polsku. Innym argumentem, przemawiającym za wprowadzeniem innych języków, było też i to, iż w wielu parafiach, nawet w większości polskich, mieszkali wierni innej niż polska narodowości. Był to wynik małżeństw mieszanych czy wynarodowienia niemałej części Polaków.

⁹⁴ P. Siołkowski, *Małżeństwo i rodzina...*, dz. cyt., s. 74. Na podstawie danych otrzymanych w 2004 r. z Ministerstwa ds. Religii i Narodowości Białorusi w republice Białoruś istnieje aż 25 różnych wyznań, które łącznie posiadają 1986 obiektów sakralnych. Kościół prawosławny liczy: 1265 parafii, Kościół staroobrzędowy (33), Kościół reformowany (2), Kościół luterński (19), Chrześcijananie baptyści(268), Związek Kościołów EHW(29), Kościół janowy (1), Kościół nowoapostolski (20), Kościół pierwszych chrześcijan (1), Chrześcijananie ewangelicy (492), Chrześcijananie pełnej ewangelii (61), Chrześcijananie wiary apostołskiej (9), Kościół Chrystusa (6), Wspólnota mesjańska (3), Adwentyści dnia siódmego (61), Świadkowie Jehowy (26), Mormoni (3), Judaizm (27), Judaizm reformowany (12), Islam (27), Braminizm (6), Buddyzm (1), Wyznawcy Kriszny(6). Razem jest 2825 różnych wspólnot wyznaniowych.

⁹⁵ Tamże, 77. Najwięcej kościołów obrządku rzymskokatolickiego jest w województwie grodzieńskim (192), a następnie w: brzeskim(47), witebskim (61), homelskim (10), mohylewskim (6) i mińskim(51). Z tej ogólnej liczby kościołów katolickich na Białorusi 194 zaliczonych jest przez państwo jako obiekty zabytkowe. Najwięcej katolickich kościołów zabytkowych znajduje się w województwach: grodzieńskim(102), mińskim (33), witebskim(30), brzeskim(21), mohylewskim(3) i homelskim (1). W stolicy Białorusi Mińsku istnieje 4 zabytkowe kościoły katolickie.

⁹⁶ www.catholic.by Nowy kościół pw. św. Jana Bosko jest budowany w dzielnicy Mińska – Sierabrance; 24 VI 2006 r. został poświęcony kamień węgielny i plac, na którym jest planowana budowa tego kościoła. Tego samego dnia administrator apostolski archidiecezji mińsko-mohylewskiej, bp Antoni Dziemińko dokonał poświęcenia placu pod budowę kościoła w Fanipolu.

ko-katolików na Białorusi jest archimandryta Siarhiej Grajek MIC⁹⁷. Ważną rolę w odbudowywaniu Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi w końcu XX w. odegrali: abp Tadeusz Kondrusiewicz – obecny metropolita mińsko-mohylewski⁹⁸ oraz kard. Kazimierz Świątek – emerytowany metropolita mińsko-mohylewski i aktualny administrator apostolski diecezji pińskiej, którego działalność jest symbolem heroicznej wierności Bogu i Kościołowi w epoce imperium sowieckiego⁹⁹. Obydwaj zaczęli swą pracę od odzyskiwania zdewastowanych kościołów i zabudowań kościelnych oraz od zgromadzenia duchowieństwa rozproszonego na ogromnych obszarach: Mińszczyzny, Pińszczyzny, Grodzieńszczyzny i Witebszczyzny. Proces ożywienia życia religijnego na Białorusi uaktywniły też różne grupy modlitewne. I tak np. grupa wiernych w Mohylewie zaczęła spotykać się najpierw na modlitwach i nabożeństwach na cmentarzu otrzymując z biegiem czasu

⁹⁷ Z. Szybieka, *Historia...*, dz. cyt., s. 426–427; J. Salamon, *Kościół...*, dz. cyt., s. 234.

⁹⁸ P. Zuchniewicz, *Pobłogosławił chmury i zaraz wyszło słońce, [w:] Cuda Jana Pawła II. Na drodze do świętości. Dodatek do Dziennika Polska Europa Świat, zeszyt nr 5, s. 6*. Arcybiskup T. Kondrusiewicz urodził się w 1946 r. w Odelsku na Białorusi w rodzinie polskiej. Młodość spędził w Kazachstanie, dokąd zesłana była jego rodzina. Szkołę średnią ukończył w Grodnie, gdzie też studiował matematykę. W ówczesnym Leningradzie ukończył następnie architekturę i w tym zawodzie pracował w Wilnie. Do seminarium w Kownie wstąpił w 1976 r., a w 1981 r. przyjął święcenia kapłańskie. Pracował w kilku parafiach jako wikariusz, a w 1988 r. został proboszczem parafii Matki Bożej Anielskiej w Grodnie. Ojciec Święty Jan Paweł II w 1989 r. mianował go administratorem apostolskim diecezji mińskiej i wszystkich katolików na Białorusi. Był pierwszym od 62 lat biskupem katolickim na tych ziemiach. Sakry udzielił mu papież Polak 20 X 1989 r. w bazylice watykańskiej. Po dwóch latach ks. bp T. Kondrusiewicz został podniesiony do godności arcybiskupiej i mianowany administratorem apostolskim dla katolików obrządku łacińskiego w europejskiej części Rosji. Metropolita archidiecezji Matki Bożej w Moskwie został w 2002 r.

⁹⁹ www.catholic.by. Ks. kardynał Kazimierz Świątek ur. 21 X 1914 r. w mieście Valga w Estonii, w patriotycznej rodzinie polskiej. Jego ojciec walczył w legionach Józefa Piłsudskiego i zginął w czasie obrony Wilna przed bolszewikami, w 1920r. Mając 3 lata, wraz z matką i młodszym bratem został wywieziony na Syberię. Wrócili do Polski w 1922 r. Po ukończeniu gimnazjum w Baranowiczach wstąpił w 1932 r. do seminarium duchownego w Pińsku. Jak wspomina, jego powołanie narodziło się pod wpływem modlitwy przy trumnie sługi Bożego księdza biskupa Zygmunta Łozińskiego, zmarłego w opinii świętości w 1932 r. w Pińsku. Tuż przed wojną, 8 IV 1939 r. przyjął święcenia kapłańskie i został skierowany do parafii Prużana na Polesiu. W czasie okupacji sowieckiej obowiązki duszpasterskie łączył z pracą konspiracyjną w organizacji Orzeł Biały, co stało się powodem aresztowania 21 IV 1941 r. przez NKWD. Po ciężkim śledztwie został skazany na karę śmierci. Przez 2 miesiące przebywał samotnie w celi śmierci w Brześciu, oczekując na wykonanie wyroku. Wybuch wojny niemiecko-sowieckiej ocalił mu życie. Do końca okupacji niemieckiej pracował w parafii Prużana. Nie opuścił swoich parafian po ponownym zajęciu tych ziem przez Armię Czerwoną, choć wiedział, że tak jak cały Kościół na Wschodzie, będzie prześladowany. Został ponownie aresztowany już 17 XII 1944 r. i skazany 25 VII 1945 r. na 10 lat łagrów o zaostrzonym rygorze i 5 lat pozbawienia praw obywatelskich. Pracował 2 lata przy wyrębie lasów na Syberii, następnie w Workucie. Za urządzenie dla grupy Polaków Wigilii w 1947 r. następnego dnia został zesłany do punktu łagrowego w tundrze w okolicach Inty. Więźniowie mieli dopiero zbudować tu baraki, musieli więc nocować w śniegu. Ks. Świątek pracował tam do końca wyroku, spełniając w ukryciu posługę duszpasterską dla Polaków, Litwinów i Łotyszów. Po zwolnieniu z łagru 16 VI 1954 r. otrzymał zakaz zamieszkania w miastach wojewódzkich Związku Sowieckiego. Jego kościół w Prużanie został zamieniony na klub, więc przyjechał do Pińska, gdzie wierni obronili katedrę od zamian na magazyn zbożowy, ale nie mieli kapłana. Po uzyskaniu zezwolenia władz na pracę został w Pińsku, by nieść Boga ludziom poddanym urzędowej ateizacji. Jego posługa duszpasterska, spełniana często w ukryciu, szeroko wykraczała poza Pińsk. Po przemianach na Wschodzie 13 IV 1991 r. został mianowany przez Jana Pawła II arcybiskupem metropolitą mińsko-mohylewskim i administratorem diecezji pińskiej. 26 XI 1994 r. papież mianował go kardynałem.

do użytkowania cmentarną kapliczkę, której poświęcenia dokonał w 1989 r. bp T. Kondrusiewicz, powołując jednocześnie pierwszego proboszcza, ks. W. Blina¹⁰⁰. W odbudowaniu materialnej substancji Kościoła nieocenioną pomoc stanowiły fundusze Kościołów zachodnioeuropejskich, ze sławnymi biurami „Renovabis” oraz „Kirche in Not”. Na miarę możliwości pomoc niósł także Kościół w Polsce.

Następstwem odrodzenia się Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi było erygowanie, przez Stolicę Apostolską bullą *Iam pridem* (13 IV 1991 r.), nowych diecezji oraz nawiązanie stosunków dyplomatycznych między Mińskiem i Watykanem¹⁰¹. Na terytorium Białorusi istnieją obecnie 4 jednostki organizacyjne Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi: archidiecezja mińsko-mohylewska i diecezje: pińska, grodzieńska i witebska¹⁰².

Utworzona przez papieża Jana Pawła II metropolia mińsko-mohylewska obejmuje powierzchnię 69,8 tys. km², 6 dekanatów, 87 parafii i 80 księży; jej administratorem apostolskim *sede vacante* i *ad nutum Sanctae Sedis* był od 14 VI 2006 – 21 IX 2007 r. obecny sufragan, bp Antoni Dziemianko¹⁰³. Nowym ordynariuszem archidiecezji mińsko-mohylewskiej 21 IX 2007 r. został mianowany przez papieża Benedykta XVI abp Tadeusz Kondrusiewicz, który powrócił na Białoruś po 16 latach posługi pasterskiej dla katolików w Rosji. W stolicy Białorusi 15 XI 2007r. odbyła się uroczystość objęcia urzędu metropolity mińsko-mohylewskiego przez abp. T. Kondrusiewicza¹⁰⁴. Diecezja pińska liczy – 72,7 tys. km², 5 dekanatów i 62 parafii i 35 księży. Jej administratorem apostolskim jest nadal kard. Kazimierz Świątek, natomiast biskupem pomocniczym ks. Kazimierz Wielkosielec OP¹⁰⁵. Z kolei diecezja grodzieńska liczy – 25 tys. km², 1065 tys. mieszkańców, 600 tys. wiernych, 149 kapłanów, 175 zakonnic, 16 dekanatów i 117 parafii. Jej ordynariuszem jest bp. Aleksander Kaszkiewicz, były proboszcz polskiego kościoła Św. Ducha w Wilnie¹⁰⁶. Najmłodszą diecezją, ustanowioną przez Jana Pawła II Konstytucją Apostolską „*Ad aptius consulendum*” z 13 X 1999 r., jest diecezja witebska, powstała z części archidiecezji mińsko-mohylewskiej. Liczy ona 40,1 tys. km², 1377 tys. mieszkańców (tylko 15% mieszka na wsi), 93 kapłanów, 75 zakonnic,

¹⁰⁰ P. Siołkowski, *Matżeństwo i rodzina...*, dz. cyt., s. 71. Na początku 1990 r. powstały ośrodki duszpasterskie w Witebsku i Połocku (o. Janusz Skęczek OP) i Homlu (ks. Sławomir Laskowski). W Borysowie i Orszy duszpasterstwo objęli księża marianie, a palotyn ks. Włodzimierz Mozolewski pomagał w Baranowiczach.

¹⁰¹ J. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 235.

¹⁰² www.catholic.by.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ *Nowi metropolici w Moskwie i Mińsku*, „Nasz Dziennik” nr 222 (2935), 22–23 IX 2007, s. 2. Przed ingresem nowego metropolity Prezydent Białorusi Aleksander Łukaszenka w okolicznościowych pozdrowieniach napisał, że dobrze się stało, iż zwierzchnikiem białoruskich katolików został Tadeusz Kondrusiewicz. Jak podkreślił, „człowiek, który cieszy się zasłużonym szacunkiem i autorytetem wśród różnych wyznań”.

¹⁰⁵ www.catholic.by.

¹⁰⁶ J. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 235.

300 tys. wiernych, 9 dekanatów i 83 parafii. Ordynariuszem diecezji jest bp. Władysław Blin, kapłan diecezji wrocławskiej¹⁰⁷.

Obecnie Kościół rzymskokatolicki na Białorusi liczy 15-20% mieszkańców kraju, tj. ok. 1, 2 mln katolików. W większości są to Polacy lub Białorusini odwołujący się do polskiego pochodzenia¹⁰⁸. W 432 zarejestrowanych parafiach pracuje 380 kapłanów (w tym większość białoruskiego pochodzenia), z tego aż 177, to cudzoziemcy, w większości obywatele polscy. Ponadto jest na Białorusi 160 zakonników i 350 zakonnice (w tym 140 rodzimych). Kościół rzymskokatolicki posiada 5 organizacji międzyreligijnych, 7 organizacji charytatywnych i 8 klasztorów¹⁰⁹.

W ramach struktur organizacyjnych Kościoła na Białorusi działa też ustanowiona 11 II 1999 r. Konferencja Biskupów Katolickich Białorusi (CECB), której erekcja nastąpiła 28 XI 1998 r. Pierwszym przewodniczącym Konferencji został wybrany metropolita mińsko-mohylewski, kard. K. Świątek. Obecnie przewodniczącym Konferencji jest bp grodzieński, Aleksander Kaszkiewicz, a wiceprzewodniczącym bp witebski Władysław Blin, natomiast sekretarzem generalnym – były administrator apostolski archidiecezji mińsko-mohylewskiej, Antoni Dziemiątko. Pozostali uczestnicy, to: kard. Kazimierz Świątek i bp. Kazimierz Wielkosielec¹¹⁰. W dniu 11 XI 1992 r. nastąpiło nawiązanie stosunków dyplomatycznych między Stolicą Apostolską i Republiką Białoruś. W tym dniu bullą papieża Jana Pawła II *Quantam tandem* została założona kanonicznie nuncjatura apostolska. Obecnie nuncjuszem jest abp Martin Vidović, a jego sekretarzem ks. prałat Jerzy Mirosław Cudny. Współpracownikami nuncjatury są: p. Siergiej Kiryk i siostry Kongregacji Świętej Rodziny z Nazaretu¹¹¹.

Rozpad ZSRR i powstanie nowych niezależnych państw spowodował zamknięcie seminariów w Rydze i Kownie dla obywateli innych republik. Pilną sprawą było więc powołanie do istnienia 1 X 1990 r. Wyższego Seminarium Duchow-

¹⁰⁷ *Rzymskokatolicka Diecezja...*, dz. cyt., s. 13. Biskup W. Blin jako kapłan diecezji wrocławskiej święcenia kapłańskie przyjął 25 V 1980 r. we Wrocławku, a 13 X 1999 r. został prekonizowany biskupem diecezji witebskiej.

¹⁰⁸ www.catholic.by. Trudno jest powiedzieć ilu jest Polaków na Białorusi. Jest ich zapewne kilka razy więcej, niż głoszą to oficjalne dane statystyczne. Największe skupisko ludności polskiej, według urzędowych danych liczące ponad 330 tys. osób, istnieje w obwodzie grodzieńskim. Bywając na tzw. Wschodzie, łatwo się przekonać, że określenie „Polak” obejmuje tam różne kategorie osób: Polaków, obywateli II Rzeczypospolitej, tych, którzy nimi nie byli, lecz czują się Polakami oraz tych, co mówią po polsku i mają w paszporcie zapis „narodowość polska”. Wreszcie tych, którzy zostali zapisani do innej narodowości i bardzo często nie znają języka polskiego, lecz uważają się za Polaków. Nieznajomość języka ojczystego jest niekiedy skutkiem czasów w ZSRR, gdy warunkiem przeżycia, a w okresie po II wojnie światowej – uniknięcia dyskryminacji i zdobycia awansu zawodowego, było posiadanie wpisu innej niż polska narodowości lub jej niekspowonowanie. Jest to również skutek braku polskich szkół i odcięcia od kultury polskiej.

¹⁰⁹ Tamże. Dane statystyczne pochodzą z 2002 r.

¹¹⁰ J. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 235.

¹¹¹ www.catholic.by. Pierwszym nuncjuszem Apostolskim na Białorusi był abp Gabriel Montalvo, z pochodzenia Kolumbijczyk, który listy uwierzytelniające przedstawił 17 X 1993 r. Ambasadorem Republiki Białorusi przy Stolicy Apostolskiej jest rezydujący w Bernie, w Szwajcarii Włodzimierz Korolow (listy uwierzytelniające przedstawione 17 V 2002 r.).

nego w Grodnie (do 2006 r., wykształciło ponad stu kapłanów)¹¹² i po 62-letniej przerwie (12 IX 2001 r.), Międzydiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego św. Tomasza z Akwinu w Pińsku, które znajduje się w odzyskanym i wyremontowanym gmachu dawnego Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Pińskiej. Obydwa seminaria duchowne liczą obecnie 138 alumnów¹¹³.

W latach 1989–1992 odzyskano większość istniejących kościołów i zarejestrowano większość istniejących do dziś parafii. Niektóre jednak kościoły nie zostały jeszcze zwrócone Kościołowi katolickiemu, np. w kościele w Rzeczycy mieści się do dziś bar, podobnie jest w miejscowości Telechany¹¹⁴.

Pozytywne rezultaty odnowy Kościoła katolickiego na Białorusi zaistniały dzięki wielkiemu zaangażowaniu miejscowych kapłanów, zakonnic i wiernych, a w znacznym stopniu dzięki ofiarnej działalności inwestycyjnej i duszpasterskiej licznie przybyłych z pomocą kapłanów i sióstr zakonnych z Polski. W tę odnowę włączyły się też ośrodki formacji katechetycznej ludzi świeckich: Instytut Katechetyczny w Grodnie, Kolegium Katechetyczne w Baranowiczach oraz otwarty w 2003 r. ekumeniczny fakultet teologiczny na Uniwersytecie w Witebsku, gdzie studiują katolicy i prawosławni¹¹⁵. Do dzieła ewangelizacji włączono też środki społecznego przekazu. Wymienić tu należy przede wszystkim działalność wydawniczą wydawnictwa „Pro Christo,” zainicjowaną w 1988 r. w Mińsku, które zaopatrjuje wiernych w literaturę religijną oraz wydaje poświęcony życiu Kościoła na Białorusi miesięcznik „Ave Maria,” biuletyn informacyjny „Katolickie Nowiny” i kwartalnik historyczno-kulturalny „Nasza Wiara” oraz dla dzieci „Mały Rycerzyk Niepokalanej”. W Grodnie od wielu lat funkcjonuje Wydawnictwo Diecezji Grodzieńskiej, wydające podręczniki katechetyczne, książki religijne oraz kasety wideo z filmami religijnymi, a także tygodnik katolicki w języku polskim i białoruskim „Słowo Życia”. W Baranowiczach wydawany jest miesięcznik kulturalno-religijny „Dialog.” Dla młodzieży wychodzi w Poznaniu czasopismo „Lubite drug druga”. Pomimo trudności, od 1994 r. w białoruskim radiu w każdą niedzielę o godz. 8,30 transmitowana jest msza św. z mińskiej katedry. Swoje programy mają też telewizje lokalne, np. w Witebsku¹¹⁶.

Ogromną rolę w życiu i działalności Kościoła na Białorusi odgrywał i odgrywa przeprowadzony w ciągu 4 lat (1996–2000) Synod Archidiecezji Mińsko-Mohylewskiej, Diecezji Pińskiej i Witebskiej, w zakończeniu, którego uczestniczył

¹¹² Tamże. W uroczystym obchodzie 10-lecia działalności seminarium w Grodnie uczestniczył abp Zenon Grocholewski, prefekt Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego, Seminarium Duchownych i Instytutów Naukowych

¹¹³ Tamże, List Konferencji Katolickich Biskupów Białorusi.

¹¹⁴ S. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 235–236. W 1990 r. odzyskano kościół w Bobrujsku, a 13 VII 1990 r. katedrę w Mohylewie oraz kościół św. Szymona i Heleny wraz z katedrą w Mińsku.

¹¹⁵ P. Siołkowski, *Małżeństwo i rodzina...*, dz. cyt., s. 82.

¹¹⁶ Tamże, s. 84. Regionalna telewizja w Witebsku każdego miesiąca nadaje program katolicki pt. „Szlak do Boga”.

wysłannik papieski kard. Kamilo Ruini, wikariusz generalny diecezji rzymskiej¹¹⁷. Ważnym czynnikiem odnowy życia religijnego, a zwłaszcza kultu maryjnego na Białorusi stały się z woli papieża trzy erygowane bazyliki mniejsze: w Grodnie, Budstawiu i Pińsku (1991–1996) oraz ukoronowane koronami papieskimi cztery cudowne obrazy NMP: w Brześciu, Łahiszynie, Budstawiu i Grodnie (1996–2005). W archikatedrze mińskiej w głównym nowym ołtarzu znajduje się też ukoronowany 10 XII 2005 r. obraz Imienia Maryi Niepokalanie Poczętej, który ofiarował i poświęcił papież Jan Paweł II¹¹⁸.

Wspaniałym przejawem czci N.M.P. były odbyte w latach 1993–1998 we wszystkich parafiach metropolii mińsko-mohylewskiej peregrynacje kopii cudownego obrazu Matki Bożej Budstawskiej (1993–1994) czy figury Matki Bożej Fatimskiej (1997–1998), przywiezionej z Portugalii¹¹⁹. Daje się również zauważyć wzrost pielgrzymek do sanktuariów maryjnych i coraz większy w nich udział wiernych. Najliczniejsze są pielgrzymki do narodowego sanktuarium w Budstawiu¹²⁰. W 2006 r. na święto Matki Bożej (2 VII) przybyła XVI piesza pielgrzymka z Mińska, w której udział wzięło ok. pół tysiąca osób. Wierni pielgrzymują też do sanktuariów w Brasławiu i Mosarzu. Ważnym wydarzeniem w życiu Kościoła na Białorusi była dokonana przez Jana Pawła II dnia 13 VI 1999 r. beatyfikacja Marianny Biernackiej, która 19 XII 1942 r. w Nawumowiczach k. Grodna podczas karnej akcji prowadzonej przez gestapo oddała życie za będącą w stanie błogosławionym synową. Rok później, bo 5 III 2000 r. papież wyniósł na ołtarze 11 siostr nazaretanek zamordowanych przez Niemców pod Nowogródkiem (1 VIII 1943 r.).

¹¹⁷ *Statuty Synodu archidiecezji mińsko-mohylewskiej, diecezji pińskiej i witebskiej*, Mińsk 2002. Celem synodu było ożywienie Kościoła na Białorusi.

¹¹⁸ www.catholic.by. Uroczystej Mszy św. przewodniczył arcybiskup metropolita mińsko-mohylewski kard. K. Świątek. Wraz z nim Eucharystię sprawowali wszyscy biskupi Białorusi, nuncjusz apostolski na Białorusi abp Marcin Vidović, przedstawiciel episkopatu Austrii, biskup diecezji Graz–Sekau J.E. Egon Kapellari, wizytator białoruskich grekokatolików archimandryta Sergiusz Gajek i wielu kapłanów przybyłych z różnych diecezji Białorusi. W uroczystości wzięli także udział przedstawiciele Cerkwi prawosławnej, władzy państwowej oraz przedstawiciele dyplomatycznych placówek na Białorusi. W czasie tej uroczystości odbyło się też poświęcenie organów, daru episkopatu Austrii. Widzialnym i wymownym znakiem odradzającego się Kościoła katolickiego na Białorusi jest archikatedra mińska, odzyskana, odbudowana i rekonsekrowana 21.X.1997 r. z udziałem legata papieskiego kard. Edmunda Szoki.

¹¹⁹ J. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 237. W lipcu 1995 r. miała miejsce historyczna pielgrzymka kapłanów pracujących na terenach byłego ZSRR do Fatimy. Wtedy też kard. K. Świątek zawieźął cały Kościół na Białorusi Matce Bożej.

¹²⁰ P. Siołkowski, *Małżeństwo i rodzina...*, dz. cyt., s. 84. Sanktuarium Nawiedzenia Matki Bożej w Budstawiu, nad rzeką Serwecz, istnieje od XVI w. Do II wojny światowej miasto należało do Polski. Obecnie znajduje się na terenie diecezji pińskiej, ok. 150 km od Mińska. Na miejscu drewnianego kościoła w latach 1633–1643 został zbudowany w stylu barokowym kościół murowany, dla którego cudowny obraz Matki Bożej ofiarował w 1616 r. papież Klemens VIII. Od 1596 r. opiekę nad sanktuarium sprawowali bernardyni. Po II wojnie światowej, aż do końca lat 90. XX w. kościół pełnił funkcję magazynu kołchozowego. Od 1996 r. sanktuarium opiekują się na nowo bernardyni. Każdego roku na święto Matki Bożej Nawiedzenia przybywają pielgrzymki, z: Mińska (ok. 300 osób), Pińska, Stonimia, Baranowicz, Brześcia, Połocka, Brasławia, Postaw, Naroczy.

W dzieje Kościoła na Białorusi złotymi zgłoskami wpisała się także świetlana postać Sługi Bożego biskupa Zygmunta Łozińskiego. Przed jego trumną najpierw w krypcie, a obecnie w kaplicy Matki Bożej Ostrobramskiej w katedrze w Pińsku stale znajdują się żywe kwiaty i regularnie są zanoszone modlitwy o jego beatyfikację¹²¹. Ważnym też wydarzeniem była beatyfikacja jedenastu męczenników białoruskich dokonana 13 VI 1999 r. przez Jana Pawła II.

Doniosłym wydarzeniem w swych duchowych skutkach był obchód Wielkiego Jubileuszu 2000 r. w katedrach, w kościołach parafialnych i świątyniach jubileuszowych, do których przybywały liczne pielgrzymki dla uzyskania odpustów. Wielkim osiągnięciem stało się wydanie w 2004 r. mszału w języku białoruskim, co było rezultatem wieloletniej pracy Komisji Tłumaczeń Liturgicznych Tekstów. Wynikiem pracy teje Komisji są przetłumaczone na język białoruski niektóre księgi liturgiczne, jak: obrzędy chrztu św., bierzmowania, małżeństwa.

Znaczącym jest udział Kościoła partykularnego na Białorusi w działalności i życiu religijnym Kościoła Powszechnego. Konferencja Episkopatu Białorusi jest członkiem Rady Konferencji Biskupów Europy. Biskupi uczestniczą w synodach biskupów, w różnych kongresach, konferencjach i sympozjach w wielu krajach świata, m.in. w Polsce. O obecności Kościoła na Białorusi na forum międzynarodowym świadczą liczne zagraniczne pielgrzymki. W 1997 r. około tysiąc wiernych nawiedziło (specjalnym pociągiem) Wrocław, aby uczestniczyć w 46 Międzynarodowym Kongresie Eucharystycznym i spotkać się z Janem Pawłem II. Ważnym wydarzeniem religijnym była pielgrzymka ok. 900 wiernych z całej Białorusi (autokarami) do Rzymu w październiku 1998 r. na XX rocznicę pontyfikatu papieża Jana Pawła II.

W maju 2005 r. odbył się na Białorusi I Krajowy Kongres Eucharystyczny. Katolicy przeżyli jego stacje w: Udziale (diec. witebska), Łahiszynie (diec. pińska), Buclawiu (archidiec. mińsko-mohylewska) i Trokielach (diec. grodzieńska). Hasłem Kongresu były słowa: *Zostań z nami, Panie*. W diecezji witebskiej uroczystości Kongresu Krajowego i jednocześnie diecezjalnego rozpoczęły się 7 V 2005 r. W tym dniu do I Komunii św. przystąpiło 700 dzieci z całej diecezji. Tydzień później w Słobódce, podczas kolejnej stacji Kongresu Diecezjalnego, diakon Włodzimierz Szymkowicz przyjął święcenia kapłańskie z rąk abp. Martina Vidovića, nuncjusza apostolskiego na Białorusi. Trzecią stacją – 23 V w Postawach – wypełniło sympozjum naukowe. Ostatnią stacją była procesja eucharystyczna –

¹²¹S. Wilk, *Episkopat Kościoła...*, dz. cyt., s. 23. Biskup Zygmunt Łoziński urodził się 5 VI 1870 r. we wsi Baracino k. Nowogródka. W 1880 r. rozpoczął naukę w warszawskim gimnazjum, ale skończył ją w 1889 r. w Petersburgu. Następnie wstąpił do seminarium duchownym w Petersburgu, a w 1891 r. podjął studia w Akademii Teologicznej. Święcenia kapłańskie przyjął 23 VII 1895 r. Papież Benedykt XV wyznaczył ks. Z. Łozińskiego na biskupa odnowionej diecezji mińskiej. W 1920 r. bp Z. Łoziński został aresztowany przez władze sowieckie i 11 miesięcy spędził w moskiewskiej "Butyrce". Po zwolnieniu przybył do Polski. Papież Pius XI mianował go biskupem nowo utworzonej diecezji pińskiej. Zmarł w opinii świętości w Wielką Sobotę 26 marca 1932 r. w Pińsku.

pierwsza od ponad 80 lat – która przeszła ulicami Witebska 28 V 2005, a którą poprowadził bp Ryszard Karpiński z Lublina (wzięło w niej udział dwa tysiące wiernych)¹²².

Swoistą formą duszpasterstwa jest organizowany w Mohylewie od 1993 r., z inicjatywy obecnego biskupa witebskiego W. Blina, festiwal pieśni religijnej *Magnutny Boża*¹²³. Na uwagę zasługuje też festiwal chrześcijańskich filmów i programów telewizyjnych *Magnificat*, który po raz drugi odbył się w dniach 8–11 VI 2006 r. w Głębokim na Witebszczyźnie. Organizatorem festiwalu, podobnie jak w roku ubiegłym, było stowarzyszenie „Signis-Białoruś”, kuria diecezji witebskiej, kulturalno-religijne czasopismo *Dialog* i studio kino-wideo „Stop-kadr” przy aktywnej pomocy gminy Hłybokaje¹²⁴.

Nie można też nie docenić działalności chóru dzieci i młodzieży „Angeli” z parafii Podwyższenia Krzyża Świętego w Wilejce, który nagrał drugą płytę kompaktową *Chór Aniołów błogosławi Pana*¹²⁵. W pracy duszpasterskiej Kościoła na Białorusi położony jest także nacisk na zdrowie dzieci; dla nich organizowany jest letni wypoczynek, podczas którego czynnie pomagają pracownicy i wolontariusze religijnej misji dobroczynnej stowarzyszenia „Caritas”¹²⁶. Rok 2006 ogłoszony został przez Konferencję Katolickich Biskupów na Białorusi na plenarnym posiedzeniu 15 XII 2005 r. – *Rokiem pamięci Sługi Bożego Jana Pawła II*.

Życzeniem Episkopatu Białorusi jest, aby zwiększyła się ilość wydawanej w tym kraju literatury religijnej. Biskupi białoruscy podkreślają również potrzebę wykorzystywania w większym stopniu dla ewangelizacji środków społecznego przekazu. Ich pragnieniem jest, aby Kościół rzymskokatolicki nie stał gdzieś na peryferiach, ale aby stał się integralną częścią społeczeństwa. Dlatego dążą do kontaktów z ludźmi kultury i nauki oraz wskazują, iż ważnym zadaniem jest rozwój duszpasterstwa młodzieży i studentów, a także dialog ekumeniczny.

Analizując życie religijne na Białorusi, można wyróżnić w tym kraju dwie części, zasadniczo różniące się od siebie: część zachodnią, należącą kiedyś do Wielkiego Księstwa Litewskiego, a przed II wojną światową do Rzeczypospolitej oraz część wschodnią, należącą kiedyś do Rosji. Ta pierwsza jest bardziej religijna, jest też więcej na tym terenie kościołów, które nie uległy zniszczeniu oraz większy procent katolików. Z kolei w części wschodniej więcej zostało zniszczonych kościołów, a katolików jest znacznie mniej, poza tym więcej jest wyznawców prawosławia i ateistów¹²⁷.

Należy zaznaczyć, że na Białorusi, tak w części zachodniej, jak i wschodniej, konfesją dominującą jest prawosławie. Kościół rzymskokatolicki jest wyznaniem

¹²² www.catholic.by.

¹²³ J. Salamon, *Kościół na Białorusi...*, dz. cyt., s. 237.

¹²⁴ www.catholic.by.

¹²⁵ Tamże.

¹²⁶ Tamże.

¹²⁷ *Rzymskokatolicka Diecezja...*, dz. cyt., s. 13–14.

mniejszościowym. Jeśli chodzi o liczebność katolików, to można wskazać na trzy regiony. Pierwszy, to ziemie przedwojennej Rzeczypospolitej, gdzie katolicy stanowili większość. Funkcjonowanie Kościoła tam przybliży się – z zachowaniem odpowiednich proporcji – do działania Kościoła w Polsce. Drugi region stanowią tereny przedwojennej RP, gdzie katolicy już wówczas stanowili mniejszość. Tam praktykuje ok. 1 proc. populacji, (czyli 1 na 100). Trzeci teren to rejony znajdujące się na wschód od przedwojennych granic Rzeczypospolitej, czyli województwa: homielskie, witebskie, mohylewskie i prawie całe mińskie, gdzie systematycznie praktykujących katolików jest zaledwie 1 promil.

Obecna sytuacja prawna Kościoła na Białorusi opiera się w dużej mierze na dekretach z 1918 r. i 1922 r., gdzie Kościół podlega kontroli państwa. W ciągu 15 lat istnienia państwa Białoruś wydane zostały dokumenty dotyczące wspólnot religijnych i organizacji kościelnych. Ogłoszony 17 XII 1992 r. dekret *O swobodzie wyznań i organizacji religijnych* był wielokrotnie zmieniany i poprawiany. Ostatnio dokonane zmiany miały miejsce 31 XII 2002 r. Z kolei w pierwszym kwartale 2003 r. władze państwowe wydały dokument uznający osobowość prawną Konferencji Biskupów Katolickich Białorusi oraz nowe dokumenty przyznające osobowość prawną dla poszczególnych diecezji. Każda parafia musi być zarejestrowana przez odpowiednie organy państwowe, do czego potrzebny jest komitet parafialny. Komitet posiada osobowość prawną i zarządza parafią. Do zarejestrowania parafii potrzeba co najmniej 10 osób, które tworzą tzw. „komitet kościelny”. Wśród nich musi być przewodniczący, sekretarz i skarbnik; ksiądz jest zasadniczo przewodniczącym komitetu. Miejscowi księża nie potrzebują obecnie zezwolenia Urzędu do Spraw Wyznań na wykonywanie funkcji duszpasterskich. Nie dotyczy to jednak księży obcokrajowców. Oni nadal są na umowie z komitetem kościelnym i w zasadzie nie mogą prawnie występować do władz w imieniu parafii – czyni to zawsze przewodniczący komitetu. Na działalność duszpasterską muszą mieć też pozwolenie; otrzymują je na rok i muszą co roku je przedłużać. Bez zgody Urzędu do Spraw Wyznań biskup nie może zmienić takiego księdza ani zatrudnić nowego. Również bez zgody władz państwowych żadnemu przybyłemu z zagranicy księdzu nie wolno odprawić mszy św. Przykładem jest chociażby skazanie przez władze białoruskie 22 IX 2006 r. na karę grzywny księdza Antoniego Koczko z diecezji włocławskiej za odprawienie mszy św. w kościele św. Szymona i Heleny w Mińsku. Księdza oskarżono o naruszenie ustaw *O wolności wyznania i organizacjach religijnych*¹²⁸. Wymóg prawny, że do zarejestrowania każdej wspólnoty religijnej potrzebny jest „komitet kościelny” sprawia, iż zakony zazwyczaj nie mogą uzyskać zatwierdzenia władz; prawo oraz władza nie znają takiego pojęcia, jak „zgromadzenie zakonne.” Dlatego w całej Białorusi są zarejestrowane formalnie tylko trzy

¹²⁸ P. Kościński, *Polski ksiądz czeka na sąd*, „Rzeczpospolita” nr 227, 28 IX 2006 r. 78-letni ksiądz A. Koczko był proboszcz parafii w białoruskiej wsi Zamoście pod Słuckiem, będąc przejazdem w Mińsku, zatrzymał się na plebanii kościoła św. Szymona i Heleny.

domy zakonne¹²⁹. Nie ulega wątpliwości, że sytuację prawną Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi zmieniłoby zawarcie konkordatu ze Stolicą Apostolską, o czym wspominał abp T. Kondrusiewicz w trakcie niedawnego spotkania z białoruskimi dziennikarzami¹³⁰.

W ciągu 17 lat funkcjonowania struktur kościelnych na Białorusi odrobiono w znacznym stopniu straty, jakie Kościół ten poniósł przez długie lata prześladowań. Pozycja Kościoła katolickiego w tym kraju na tyle wzrosła, że zdobył on autorytet, poważanie i szacunek nie tylko wśród ludzi wierzących, ale nawet wśród tych, którzy 17 lat temu dokładali wszelkich starań, by go całkowicie zniszczyć. W liście pasterskim, wydanym w 15 rocznicę odnowienia struktur Kościoła na Białorusi, biskupi tego kraju wyrazili szczególne podziękowanie ludziom wierzącym za to, że okazali się mężnymi w dziele kształtowania oblicza Kościoła na Białorusi: „Mamy tu na uwadze kapłanów, zakonników, zakonnice, miejscowych i licznych z Polski, którzy rzetelnie i ofiarnie pełnili i pełnią pracę duszpasterską na powierzonych im różnych placówkach kościelnych. Osobliwe uznanie wyrażamy Ludowi Bożemu za wierność w latach prześladowań, jak też za ich czynny udział w latach odradzania się Kościoła na Białorusi”¹³¹.

Po okresie jawnych prześladowań, obecnie istnieje względna wolność Kościoła katolickiego na Białorusi. Jednocześnie nastały lata intensywnego, pełnego entuzjazmu i ofiarności udziału duchowieństwa i wiernych w odradzaniu się Kościoła. Wybudowano kilkadziesiąt nowych kościołów na miejsce kompletnie zburzonych, również wiele świątyń zdewastowanych wyremontowano. Wielką pomoc w tej pracy okazał też nowo utworzony Arcybiskupi Urząd Budowlany. Te wszystkie osiągnięcia budowlane pozwoliły jeszcze bardziej ukierunkować pracę duszpasterską na rozwój Kościoła wewnętrznego w duszach ludzkich, zwłaszcza w budowaniu więzi małżeńskiej i rodzinnej.

Kościół katolicki na Białorusi współistnieje z Cerkwią Prawosławną. Ze strony katolików okazywana jest dobra wola w utrzymywaniu wzajemnego kontaktu z Cerkwią w duchu ekumenizmu. Jednak Kościół musi bardzo delikatnie poruszać się wśród tamtejszej społeczności, gdyż istnieje ryzyko, że wielu księży, zwłaszcza za rządów obecnego prezydenta, może być wydalonych z kraju. Tak jak całe społeczeństwo białoruskie, również Kościół katolicki ma zawężony dostęp do mediów. Z drugiej strony, opozycja białoruska jest wdzięczna Kościołowi za to, że podnosi z ruin obiekty sakralne, które są skarbnicami historii Białorusi i jedyną przestrzenią, chociaż częściową, wolności. Warto pamiętać, że kościoły na Białorusi są niekiedy jedynymi miejscami, gdzie mówi się o wartościach duchowych i gdzie dochodzi do głosu język białoruski.

¹²⁹ M. Piasecka, *Wierni bronili świątyń*, <http://www.ms.ecclesia.org.pl>.

¹³⁰ <http://www.polskieradio.pl/zagranica/news/artukul.aspx>.

¹³¹ www.catholic.by.